

BAJAI HONPOLGÁR

2012. november

XXIII. évfolyam 11. (264.) szám

Ára: 250 Ft



A Kálvária temető részlete

Fotó: dr. Nebojszki László

Halottak napja

A mindennapok rohanásában szinte észre sem vesszük, hogy ismét fordulópontjához közeledik a természet, és az *-ember* végű, vagy ahogyan még nevezni szoktuk őket, az *emberes* hónapok eljövételével lassan itt a naptári év vége. Hol van már a nyár, amelynek nyomában belopódzott ősz, csodás színeiben pompáznak a cserjék, valamint a fák koronái. Ilyenkor a halandóságra és a mulandóságra figyelmeztetnek a növények lehulló levelei és azok lassú aprózódása avarrá.

Október végének, november elejének ünnepe a mindenszentek és a halottak napja. Az alkalomra fehér krizantémokkal, sokszínű őszirozsákkal díszbe öltöztetett temetők – dacolva a hűvösebbé váló időjárással és az egyre korábban beköszöntő alkony komor sötétjével – a kegyeleti helyekre ezerszám letett gyertyák, mécsesek melegségébe-fényébe borulnak.

Az elhunytak birodalmába érkező ismerősöket, rokonokat meghatódottság tölti el, miközben szeretteik sírjait gondozzák és

ápolják emléküket. Itt és most csak a béke, a csend valamint a szeretet honol.

Reményik Sándor *Halotti beszéd a hulló leveleknek* című versének néhány sorával gondoljunk az elmúlásra és halottainkra:

„Látjátok feleim, hogy mik vagyunk?
Bizony bíbor és bronz és arany
És örökkévaló szent szépség vagyunk.
Ahogy halódunk, hullunk nesztelen...”

dr. Nebojszki László



A síremlék keleti-déli oldala • 2012



„Égettek”

Sok éve már, hogy Rókus temetői bolyongásaim során egy különös, öntöttvas síremlékre bukkantam. Impozáns, nemes egyszerűségében is tiszteletet parancsolóan magasodott előttem. Kisugárzása volt.

A nyolcvanas évek első felében lettem rá e kovácsoltvas kerítéssel kerített sírhelyre. A nyugati, rövid oldalon álló téglahasáb alakú síremlék két szélesebb oldalán domborúan öntött szöveg mesél a mű születés-történetéről.

A síremlék megindítóan szép szövege, a tragikus esemény ridég közlésén túl nyit egy parányi ablakot, melyen áttekintve bepillantathatunk egy emberibb világba, ahol a régi sírokra vésett gondolatok átjárást találnak világunk és egy más-világ között; s így halottak napja tájkán talán jobban érthetővé válik mindez.

Gyakorta látogatván ezt a különös öntöttvas „alkotványt”, fényképeztem, rajzoltam. Személyes ismerősömmé vált. Mesélve „felfedezésemről”, érdeklődésemre csupán hallottam róla – szinten kaptam válaszokat. Majd hozzájutottam a híres Rapcsányi-féle Baja-monográfiahoz, melyben a *Tűzesetek* című fejezetben említetik meg, mint „az Adamovits-családnak a bajai Szent Rókus sírkertben levő vasból öntött komor, fekete síremléke”.

Nagy András építészmérnök, Baja város legendás főépítészét 1960. január elsejével nyugdíjazták. Ám ő, járva a várost, tovább készítette műemléki felméréseit. Íves pausz-lapon rajzolta őket. E felbecsülhetetlen értékű munkája között szerepel e síremlék felmérése is. Szövegét az alábbiakban idézem:

– „Baja Szt. Rókus temető műemléki felmérése. Síremlékek a XIX. Század első feléig. Felmérte és rajzolta: Baja, 1964. Nagy András építészmérnök.

– 1940. Tűzvész áldozatainak, ún. „égettek” síremléke. Kápolna mögött (kápolnától észak-keletre, nyolcadik sorban).

Főlap (síremlék keleti oldala):

1940 Évi Május 1ső Napján
dühöngött tűz vészely Baja Várossát
hamvasztotta el. Benűnket legkedveltebb
testvéreinktől foszta meg. Adamovics
Anna, és Klára testvéreink egy 16
éves rokon öcsénkel példa nélküli
hűségők martalék java lettenek Őket
a testvéri lak pusztító langjai emésztvén el.
Béke hamvaiknak!!!

Öntöttvas lapokból, domborúan öntött
felírasú szöveggel, réz díszítményekkel.
Mészkö lépcső és szegély alépítmény,
kov.vas-korlát.

– Hátlap (síremlék nyugati, kápolna felőli oldal).

Pepini Mária Martinovics Mátyás
öszvegye úgy Adamovics Gábor és
ennek Néje Martinovics Mária
példás szülők porlanak ezen gyász
Alkotvány alatt.

Melyet gyermeki hálás érzetből
Adamovics Bálint András,
Ferencz és Júlia testvérek
tétettek 1940 Évben”

Nagy András felmérését folytatva, a síremlék északi oldalán, kerek alakú, öntöttvas lapon díszített szegéllyel:

ITT NYUGSZIK
SZEREME SÁNDOR
1898–1947

BÉKE PORAIRA

Ovális öntöttvas lapon, sima kerettel (2012. szeptember hónapban már nem volt meg.:

ITT NYUGSZIK
ADAMOVITS BÁLINT
volt bajor kir. tanácsos és fivére
ADAMOVITS FERENCZ
VALAMINT
GAZDOVAI DR PEPLOWSKY
SÁNDOR

A síremlék déli oldala. Kerek alakú öntöttvas lapon, díszített szegéllyel:

ITT NYUGSZIK
ÖZV
PEPLOWSKY SÁNDORNÉ
SZ. KLEMPA ERZSÉBET
1876–1960
BÉKE PORAIRA

Kerek öntöttvas lapon, sima kerettel:

ITT ALUSSZA ÖRÖK ÁLMÁT
GAZDOVAI
PEPLOWSKI LÁSZLÓ
SZÜL 1847 ÉV NOVEMBER HÓ 7^{ÉN}
MEG. 1893 ÉV DECEMBER HÓ 16^{ÁN}

ÉS LEÁNYA MATILD

SZÜL. 1880. MÁRCIUS HÓ 9^{ÉN}

MEGH. 1883. AUGUSZTUS HÓ 8^{ÁN}

Kerek öntöttvas lapon, sima kerettel:

ITT NYUGSZIK

GAZDOVAI

LOVAG PEPLÓWSZKY LÁSZLÓNÉ

ÉLT 67 ÉVET

MEGHALT 192. MÁJ. 24.

BÉKE PORAIRA

Kerek öntöttvas lapon, sima kerettel:

ITT NYUGSZIK

GAZDOVAI

LOVAG PEPLÓWSZKY SÁNDOR

ÉLT 63 ÉVET

MEGHALT 1937. MÁJ. 2

BÉKE PORAIRA

Az öntöttvas síremléktől keletre, a kerítésen belül, kereszt végződésű egyszerű fehér sírkő:

SZEMERE LÁSZLÓ

1903–1980

ÉS NEJE

KOMLÓSI MÁRIA

1898–1979

Múltak az évek, s a kovácsoltvas kerítésen belül a borostyán teljesen benőtte a sírt, mely az öntöttvas síremlékre is kezdet felfutni.

Most az elvadult növényzettől megtisztítva, kovácsoltvas kerítése lefestve. Kis pad. Szép volt a pár évvel ezelőtti borostyánnal befutott sír is. Most szomorúan fellélegzett. Új fejfa:

VANCSURÁNÉ

RIAVICZ RITA

1960–2012

Százhetvenkét év. Ennyi telt el az első és az utolsó temetés között. Hat emberöltőnyi idő. Most tizennyolcan nyugosznak a síremlék alatti kriptában. Sokan érckoporsóban – meséli Riavicz János családfő. Az Adamovics családtól a Peplowsky családra hagyományozódott a sírhely, majd végül özv. Gazdovai lovag Peplowsky Sándorné nemes Klempa Erzsébet úrasszonyon, azaz Erzsi nénin keresztül a Riavicz családra – zárja a történetet. Most ők gondozzák, nem kis fáradsággal ezt a különleges mementőt.

A temetői bolyongások során óhatatlanul észre kellett venni, hogy a régi sírok mesélnek. Az élőknek. A mai sírjelek információt közölnek, informálnak. Horribile dictu, ezt tartjuk természetesnek.

Azt is észre kellett venni, hogy a régi, mesélő sírok egyre kevesebben vannak. Pedig valami olyasmit mesélnek, ami – ha szégyelljük is kimondani – szívünket szorítja össze. Legyen az irodalmi értékű sírvers, néhány szép vagy sután csengő gondolat; egy a közös bennük: lélek sugározta őszinteség.

Nagy András, a város volt főmérnöke – kiről már esett szó – amikor a Rókus temető mellett a Kálvária temető számos jelentős síremlékét is felmérte, igencsak szükségesnek érezte az azokon szereplő sírfeliratokat rögzíteni. Hál' istennek.

Ezen felmért síremlékek közül számosak már nincsenek, vagy igen rossz állapotban vannak, vagy új tulajdonba kerültek, és az ezt jelölő új márványtáblák nem mindig a legszerencsésebb módon és formában jelennek meg.

Visszatérve az „égettek” síremlékére, mely ugyan nem egyedülálló, mégis jelentős, kiemelt védettséget érdemlő mementő. Különösen, ha város-történeti jelentőségét nézzük.

A sír tulajdonát képező család lelkiismeretes gondossága ellenére jelentős sérülései vannak az építménynek, s azok javítása már speciális feladat. Gondolok itt a talpazatra, és ami lényegesebb, az északi oldal öntöttvas lapján látható két íves kitöréses hiányra és két repedésre. Szerencsére nem az írásos oldalakon vannak. Viszont szó szerint megeszi őket az idő vasfoga.

Azt gondolom, és nagyon remélem, mások is, hogy e jelentős emléket a további romlástól meg kell óvni.

A jövőre gondolva így kívánja a tisztesség. Kép és szöveg:

Bálint Attila

A síremlék fő lapja (keleti oldal) • 1982/fent

A sír kelet felől • 2012/középen

A sír dél felől • 2012/lent



Kedves, Jó Bajaiak!

Levél Finnországból – mindenszentek, halottak napja idején

Ősszel a fények – már ha vannak – olyan élessé válnak az északi országokban, mint-ha a kontúrokat baltával metszették volna. (Ne legyen csalárd: drága, jó Tornai Jós-kámtól kölcsönöztem. Ő a Csoóriról s róla készített fotómra állította a fények balta-élet – anno 1975. Akkor még bajai lakos voltam, családostól.)

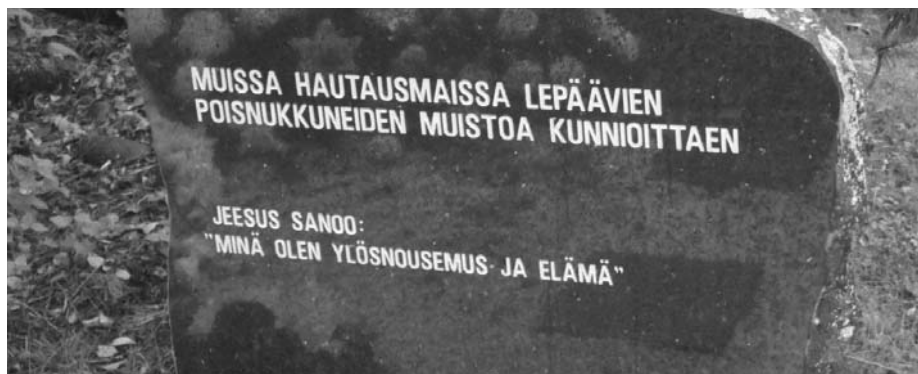
S itt hát a színek ilyenkor gyönyörűek; a fenyők alapzöldjébe belekeverednek a nyír-fák, bokrok pirosai, sárgái, több tucatnyi különböző árnyalatban. A jelenségnek Finnországban saját, külön neve van: ruuska. Az őszi színorgia dolgában a lappvidék a leghíresebb: valóságos zarándoklat indul meg ilyenkor arrafelé. (Már nem emlékszem, ki, de finn volt, ebben biztos vagyok, aki felkiáltott Pécs–Mánfa–Komló közt, Köblény felé igyekezvén: „de hiszen itt is van ruuska?!” Hangja szinte méltatlankodó volt.)

Mire ezek a sorok otthon napvilágot látnak, errefelé már hó borítja a világot. Garantáltan. Bár ez a mellékelt képen más-ként mutatkozik, de mindent elmondok majd, sorjában.

A hely olyan emlékhely, amely itt szinte minden temetőben, főleg a bejáratához közel megtalálható. A képen látható márványkő felirata: „Más temetőben nyugvó eltávozottak emlékére, tisztelettel. – Jézus mondja: én vagyok a feltámadás és az élet”. Nem tudom, ismert-e és gyakorlat-e ez a dolog manapság otthoni temetőben – gyanítom, elterjedten igen, mert már az én gyerekkoromban, a köblényi temetőben az út melletti kis kápolna – igazából Mária-fülke – előtt is számos gyertya égett mindenszentekkor: a jelentésük valószínűleg azonos lehetett. Itt, Sieviben például ugyanúgy a bejárat közelében van ez a kis terület, ahová, a hóba, én is leteszem évente a magam apró 8-9 mécsesét – az idén hát újból eggyel többet...

A képen az ylivieskai emlékhely látható, nyáron. Juhani Kuisma szertartása után ki-ki visszavette a koporsó mellől a saját csokrárt, s miközben az autó kikanyarodott a kapun Juhani testével, letette a maga virágát ide. (A miénk a jobb oldal közepe táján.)

Lélekszorogató volt, ahogy a Juhanit vivő autó távolodott tőlünk a keresztzetződés felé; nem a temetőbe, hanem először valószínűleg még vissza a hűtőkamrába, s később Ouluba, a hamvasztóba. (Az urna véglegesen Lahtiba került, a nagy családi kolumbáriumba.)



Mindenszentek, halottak napja ideje lévén egészen időszerű a finn temetésről, temetési szertartásról beszélni. Mert az bizony meglehetősen különbözik a miénktől. Hogy már így ne mondjam: mindenkéltt „demokratikusabb”.

Itt nincsenek kórházi fogdmegek, egymásra ráígérő vállalkozók, erőszakos – ezt Jenő bátyám köblényi temetésén tapasztaltam – „lebonyolítók”...

Valamikor a falufelélős Varga Imre bácsik kértek egy demizson bort, kis szalonnát – ki volt az, aki egy sütet fél parasztkenyeret is ne mellékelt volna? – Ez Apám, az „ő hozta a fényt a faluba” néptanító reggeli sírásása. Varga Imre bácsi – falusi egyházi – kijelölte az ásókat s még azokat is, akik majd a koporsót a vállukon hordják. (Rendszerint szomszédok, tudott közelállók.)

Hát manapság – otthon – nem. Ne én meséljem el nektek. (2006. Dobai Jenő orgona-zongoraművész zenetanár testvérbátyám temetése).

De itt még valami igen!... És erre fel (rá) kellene ébredni még a „modern”, piacos EU-ban is – hisz Finnország is EU ország!

Külön levélben kifejtem majd nektek, mivel lehet jól felbosszantani egy finnt.

Hogy „jó nektek, jó volt nektek!”...

Emlékeztek a márciusi írásomra az éhező finnségről, fenyőkéregből sült kenyérről – pettuleipä: csalos-kenyér, talán most már tényleg tanítják otthon a téli háborúkat a hatalmas orosz medve ellen (a mi időnkben említeni sem volt szabad: 1976-ban, 26 éves Bács-Kiskun megyei küldöttként, elcsodálkoztam, Mannerheim nevét fővárosi főút viseli, nem hogy nyakat behúzza, suttogva említenők ezt a dehonesztáltat.)

Vagyis a finnt azzal bosszantom fel hatalmasan, hogy ráolvasom: kiváltságosak vagytok hozzánk képest: nálatok évszázadokon át azonos volt a jó, és azonos a rossz. Ezzel szembeállítottam a csokonais tanítóképző oskolában, Csurgón végzett néptanító Jóatyám példáját, akit 20 évenként rugdostak volna ki, aszerint, hogy mit vall: van Isten, vagy nincs Isten; akar-e orgonálni vásárnap a köblényi kis dombon lévő templom apró orgonáján, avagy sem.

Ebben a körben a második téma a finnek hagyománytisztelete lesz.

Nálunk a TV logói az én életemben – utoljára néhány hete – tucatnyiszor változtak. (Ki mennyi zsozsót markol fel egy-egy ilyen ötleteléskor? – kérdezi a gúnyolódó külszem.) Itt, Finnországban a Suomen Kuvalehti, azaz a Finn Képesújság címlapja ma, 2012-ben ugyanolyan kinézetű, mint 1911-ben volt, az első megjelenésekor. A finn ezt nem unja, ez ő maga, az ő önazonossága. Ragaszkodik hozzá. Szereti.

Hm... Hogyan mink?.. (Szándékosan az öngúnyoló mosogatólé-fogalmazás...)

* * *

Tehát a temetés(ek).

Emlékszem, gyerekkoromban, falun, történetesen Köblényben, a tisztaszobából hozták ki a koporsót, s a saját ház udvarán ravatalozták fel. Aztán később, valamiféle félsz-frász mentén kötelező jelleggel kiparancsolták a temetőbeli halottasházakba. Az én atyámat is egyenesen odavitte a szigetvári kórház szállító autója. (Én tettem – az akkor még volt – 1 Ft-os két obulust a szeméire. Miközben ugyanúgy rázott a hangtalan zokogás, mint mikor Juhani koporsóját kivitték előttem a templomból. Valamiért büntet az Isten: két apát is kellett vesztenem ... az egyetlen. életemben.)

Finnországban ezek a dolgok kivétel nélkül a helység (kerület, vonzalom) templomából indulnak. Mint Juhani Kuisma esetében is, Elza Mäenpää történetében is (néhai, sorházi szomszédom), avagy Ráczy Istvánt, a híres Kalevala-fordító fotóművészt tekintve. Itt a népesség 82,5 %-a evangélikus – az összes körülményt ezen a szűrőn át kell tekinteni. (Bács-Kiskun megyéni területen, viccelődve, de komolyan állítom: én vagyok az egyetlen katolikus.)

Katafalk itt, mint olyan – ismeretlen. A koporsó mindig a földön – padlón – fekszik, közvetlenül az oltár előtt. Gyanítom, évszázadok óta ott van a jobb vállánál a kis hamuláda, a hosszú nyelvű, aprócska hamu-

lapáttal. Helsinkitől Utsjokiig (1300 km), a mi Mátyás-királyi időinktől napjainkig. Elégge megrázó része a szertartásnak, amikor a pap ráhinti a beszterteléskor a hamut a koporsó fejrészére: onnan jöttél, most hát oda bocsátalak vissza... Ez immár végleges, megfellebbezhetetlen – csak az emlékeinkben fogsz izzani. De mint az égető parázs. Így hisszük, tudjuk. Mert enélkül nem tudnánk tovább élni.

Drága, jó tanszékvezető-helyettes társam, Vígh László alatt, az Eötvös József Tanítóképző Főiskola Művészeti Nevelési Tanszékén: Kovács Laci... „Szörkövácsom”, (Sir Kovach), képzőművészként most téged kellene faggatnom, hogy milyen színű is a finn koporsó? Szürkékék? Kékesszürke? Tejeskékesszürke? Hogy kőne mondanunk?

Mindenesetre laposabb a miénknél, vállnál kissé szélesebb; ha a miénk úgymond hosszúkás, ez kicsit háromszögűbb. Mindezek az ismérvek úgyszintén Helsinkitől Utsjokiig. S ha most megbotránkoznaál Kedves, Jó Bajai Testvérem ezen az „uniformizáláson” – hadd mondjam el: NEM PARANCSRA TÖRTÉNIK!

Sőt...

A dologban – halál kapcsán – benne van az egész finn néplélek: az összetartozás, együvé lenni akarás érzése... Életben is; de akár azután is... (Nagyobb temetőkultusz, mint itt, állítani merészelem, nincs az egész földkerekségen.)

Most mondom a legnagyobbat.

Nem vagyok nagy temetésre, temetőbe járó, de miként Juhani esetében is (ó, borzalom!) már nem először esett meg, hogy még életükben megkértek ezek a jó finn emberek: ugye, „ha úgy esik”, „akkor” „elfuvolázom őket” a hamuhintésük után?... (A finn természetesség megint külön fejezet lesz: a szauna közös meztelensége, a kimondott gondolat egyenessége és őszintesége, a halállal való szembenézés; csúnya szó: a hozzá való – természetes, nyugodt – viszonyulás.)

Hát csak ebből tudom, a néhány féltucatnyi elbúcsúztatás után, hogy a virágok ugyanolyanok, a koporsók ugyanolyanok; itt nincs csicsa, meg pénz, meg hivalkodás; a karzatról lenézve meg nem állapítod, hogy odalenn, az oltár előtt, a padozaton lévő (tejes-szürkés-kékes) koporsóban miniszter fekszik-e, vagy az én kórházi takarító szomszédom, Elza Mäenpää...

Ha sírba teszik a koporsót, soha nem dübörögnek a göröngyök, hanem millió virágcsokrot szórnak az alatt lévő korpuszra, azok tetejére pedig – van itt rendesen – friss fenyőágakat. Aztán szép csendesen mindenki elvonul az emlékezésre (tkp. halotti tor az átellenes egyházi, közösségi házban; sok beszéddel, egyetlen csepp alkohol nélkül), este pedig a kisgép – ha nyár van, a tücskök ciripelésében – betolja földdel a sírt.

* * *

Sírjunk – s néha azért még (majd) vigadjunk is!

Karácsonyra JÖVŐK HAZA! S ha rövid időre is, de vidáman – igyekszem majd – emlékezni az elmúlt évre: karácsony lévén pl. elmesélem majd, hogy Juhani hogy nézett rám, ez a finn-magyar ARANYEMBER a bográcsos lazac-halászlé után (talán életében először volt felhős, mi több, tán még haragos is az arcki-fejezése...), de küldök majd, barátilag, karácsonyra egy juhanis halfüstölős, „halte-metős” (graavilohi) receptet!

Baján sem lehet eretnecség, ha valami mást, „rokonit” is kipróbáltak?! Én itt pontyhalászlét nem tudok varázsolni – egyetlen nagy fájdalom: ponty itt nincs... – de Juhani receptjei Baján is „kuismázhatnak”! (Mäki)kuisma = orbáncfű. Lélekbéke.)

Ennyiben hát, most búcsúzzunk! A sok-sok néhai szeretteinknek pedig mindenszentekkor, halottak napja idején – requiescat in pace!

Nyugodjanak békében!

Miként majd mi is.

Öllem benneteket:

Dobai Tamás

A lélek misztériuma

A lélekkel kapcsolatos szavaink és gondolattársításaink, az ahhoz mint fogalomhoz fűződő viszonyulásaink olyannyira számosak és sokrétűek, hogy azok részletesebb felidézésére és számbavételezésére egy rövid írás keretében nincs mód. Előljáróban a T. Olvasó figyelmét csupán a „lélekszám”-ra és „S.O.S.”-re ráirányítva, nem

kérdéses, hogy ki-ki ugyanarra a következtetésre jut: ahogyan a statisztikákban, nyilvántartásokban szereplő „népességszám”, illetve „lakosságszám” helyett máig érvényesen alkalmazott „lélekszám”, ugyanúgy az „S.O.S.”(save our souls = mentsétek meg lelkeinket) is arra enged következtetni, hogy a lélek az élet tartozéka, lélek nélkül

megszűnünk „lakos” lenni, lélek hiányában testünk élettelené válik.

Hogy mi a lélek? Noha keletkezéséről, létéről, haláláról vagy éppen halhatatlanságáról máig sok elgondolás vetődött fel, végérvénye válasz nem született (és lehet, nem is születhet?). Ebben rejlik a misztériuma!

A családi örökségként könyvespolcomra jutott, a múlt évszázad 30-as éveinek elején megjelentetett Katolikus Lexikon csakúgy, mint Révai Nagy Lexikonának eredeti kiadása bőséges lehetőséget kínál arra, hogy a lélekkel kapcsolatban addig az ókortól kezdődően különböző kultúrákban megfogalmazódott elméleteket e helyt kivonatoltan felidézsem. Terjedelmi megfontolásokból tekintek el ettől. Helyette inkább néhány újabb keletű forrásból merítek:

A *Britannica Hungarica Világenciklopédia* 15., magyar nyelvű kiadásának XI. kötetében a „lélek, a vallásban és a filozófiában: az embernek az egyéniségét és az emberi mivoltát hordozó anyagtalán része vagy lényege; gyakran azonosítják a pszichével vagy az énnel. Teológiai meghatározás szerint az egyénnek ama részéről van szó, amely részes az istenségben; gyakran úgy tekintik, hogy a lélek túléli a test halálát.”

Buda Béla *Az elme gyógyítása* (Háttér Kiadó, Budapest, 2011) című könyvének *Szemléleti dilemmák a pszichiátriában* fejezetében *Test és lélek – egy (ál)probléma (kultur- és tudomány)története és relevanciája a mai pszichiátria szempontjából* című tanulmányában így ír: „Azt gondolnánk, hogy test és lélek kérdése mára érdektelenné vált a pszichiátriában. Történetileg talán lehetett jelentősége, de ma már ez túlhaladott dolog, hiszen az illetékes alaptudományok is sokat fejlődtek, és a pszichiátrián belül is kialakultnak látásának az episztemológiai erőviszonyok. Ennek ellenére állítható, hogy itt probléma, dilemma rejlik, amelynek aktualitása van. Főleg amiatt, hogy a mai pszichiátria a »test« felé tolódott. A „lélek» defenzívában van... Ez a helyzet szükségessé tenné a »testi« és »lelki« újragondolását, megvitatását. Úgy tűnik, a »test« képviselői közül is sokan hajlanak erre, talán azért is, mert az egyeduralom mindig felkelti a kételyeket... Ha tényleg annyira nincs »lélek«, akkor maradhat-e önálló az a diszciplína, amelynek görög eredetű neve bármely nyelvre csak »lélekgyógyászként« fordítható le?... Probléma-e ebben a helyzetben a »test« és »lélek« régi dichotómiája, ellentéte? E kérdésre az a válaszom, hogy lényegében igen, de nem olyan formában, ahogyan ez felvetődik, hanem egyfajta dekonstrukción át, a mögöttes érdekek és a hagyományos témaértelmezésben rejlő ideológiák miatt. Amúgy a kérdés jellegzetes álprobléma. Mesterségesen tartották (illetve tartják) életben, az utóbbi kb. fél évszázadban már elvesztette régi jelen-

tőségét, ehelyett új dilemmák képes – jelképes – megfogalmazása lett...

...a freudi életmű kiengedte a szellemet a palackból, és elindult a lélektani pszichiátria fejlődése. Ettől függetlenül, de ezáltal sokban serkentve kifejlődött a lélektan mint önálló tudomány és mint sokrétű alkalmazási terület. A lélektan is igyekezett alkalmazkodni a tudományos követelményekhez, és már korán igyekezett kísérletes alappal helyezni ismeretelméletét. 1911-ben már Ferenczinek is feltették a kérdést Amerikában nevezetes előadókörútja során, hogy milyen kísérletes bizonyítékai vannak az új tannak. A húszas évek kilátogató analitikusai (Radó, Rank, Alexander, stb.) már magától a mestertől kértek tanácsot a választ illetően (aki például Alexandernek azt javasolta, kérdezzen vissza, hogy ezek szerint a régészet vagy történelem nem tudomány, hiszen azoknak sincs kísérletes igazolása...)... Egészében azonban a mai pszichiátriában a »lelki« kirekesztődik, nincs a helyén... Ennek a helyzetnek minden vetületét újfajta párbeszéddel kellene tisztázni a tudományon belül...”

Freund Tamás Bolyai-díjas agykutató – aki Buzsáki Györggyel és Somogyi Péterrel társban a hazai agykutatók közül elsőként kapta meg a kimagasló nemzetközi elismerést jelentő Agy Díjat – a Magyar Demokrata 2012. május 2-ai számának 28-33 oldalain a Fehérvári Krisztina által vele készített interjúban az „Ön gyakorló keresztény... Biztos a hite?” kérdésre az alábbiakat válaszolja: „Igen, mondhatni egyre biztosabb. A Teremtő-eredetű, és a tér-idő dimenziókon kívüli létre is meghívást kapott lélek nem ugyanaz, mint az anyagi agy működésének eredményeként létrejövő tudati állapotok, kognitív folyamatok összessége. Az anyag fejlődésének legkomplexebb terméke valóban az emberi agy, amely képes kitermelni magából az elmét, a tudatot, a gondolkodó képesség különböző szintjeit. De nem a lelket...”

Az anyag evolúciója az emberi agy formájában érte el azt a komplexitást, hogy képes legyen befogadni az isteni eredetű lelket, amely így képessé vált arra, hogy megnyilvánuljon az anyagi világ számára. Persze akkor következik a kérdés, hogy a lelkünk mikor és hol lép interakcióba az anyagi agyunkkal. De ez értelmezhetetlen. Ugyanis a teremtőerő, nevezzük Istennek, Igének vagy teremtő szándéknak, már az ősröbbanás előtt létezett, tehát nem rendelkezik tér-idő dimenziókkal. Ha pedig hiszünk a Bibliának, hogy Isten a saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert, akkor...a mi isteni eredetű kompo-

nensünk sem rendelkezik tér-idő dimenziókkal – ezért mondhatjuk azt, hogy az öröklétre kaptunk meghívást, hiszen az egy tér-időn kívüli lét.”

Majercsik Eszter *Az orvos és a halál* című, a Családorvosi Fórum 2012/1-2, január-februári számának 28-30. oldalain megjelent cikkében – többek között – az alábbiak olvashatók: „A hívő és nem hívő emberek halálhoz való viszonya különböző. A nem hívőknek nincs mitől félni, hiszen úgyszólván a halál után semmi. Aki hívő, az pedig miért félne, hiszen a halállal csak a földi élet fejeződik be és léte a túlvilágon folytatódik... Lev Tolsztoj *Ivan Iljics halála* című kisregényében leírja az ember halálküzdelmét, végül azt, hogy boldogságban hal meg. Száz évvel később az agykutatók fölfedezik az endorfint, a boldogsághormont. Honnan tudta ezt Tolsztoj? Erre a legújabb tudományos kutatások adnak választ, vagyis hogy a szív utolsó dobbanásához közeledve oxigén hiány lép fel, ami endorfint szabadít fel... Gondoltunk-e már arra, hány halálesetet látunk orvosként életünk során? ...

Geriáterként, hosszú osztályos munkám során 4000-5000 ember halálával találkoztam... Kiváló orvosunk, Arányi Lajos (1812-1887) kisleány, Zoltán hat éves korában diftériában elhunyt. Apja elhatározta, hogy testét halhatatlanná teszi: arzén segítségével bebalzsamozta, felöltöztette, és ettől kezdve a „kis múmia” ott ült édesapja íróasztalán. A múmia ma a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum tulajdona...

Gárdonyi Géza sírján Egerben ez áll: „Csak a teste.” Ő maga így írt saját haláláról: „Testem már a földanyánk kebelébe megyen, lelkem csillagok közt száguld az éjjelen.”

Amikor egyetlen bátyámnak, Péter Lászlónak – a Bajai III. Béla Gimnázium volt tanulójának, utóbb a Vízügyi Felsőfokú Technikum hallgatójának – halála Szeged-Kiskundorozsmán 2012. október 9-én este jelenlétemben bekövetkezett, az addig őt odaadóan ápoló feleségével és Londonból megelőzően hazajött két gyermekével együtt – magam orvosként – szembesülhettem a ténnyel: az ágyon „csak a teste” maradt.

A lelke vajon – milliárdnyi, korábban meghalt másokéval, közte kilenc volt gimnáziumi osztálytársáéval: Cseh Imrééval, Csontos Páléval, Gellért Sándoréval, Huth Józsefével, Makay Árpádéval, Mécs Lászlóéval, Pintér Alánéval, Szigeti Miklósséval és Vékony Tamáséval – akkortól „csillagok közt száguld az éjjelen”?

Péter Árpád dr.

In memoriam P. Szűcs János Sándor OCD

A Magyar Sarutlan Kármelita Rendtartomány internetes oldalán 2012. július 5-én megjelent tudósítás a mellékelt gyászjelentéssel együtt adott hírt arról, hogy egy nappal korábban – édesanyja születésnapján – életének 56., papi felszentelésének 31. és szerzetesi fogadalmának 26. évében Keszthelyen elhunyt P. Szűcs János Sándor OCD plébános-házfőnök. (A név előtt álló P.=Pater a szerzetespapra, utána az OCD=Ordo Fratrum Carmelitarum Discalceatorum a Sarutlan Kármelita Rend latin nevére történő utalás.) Cikkünkben a vidékünkön született, magát mindig bácskainak valló és ide hivatásának gyakorlása közben alkalmanként megpihenni szívesen visszatérő Sándor atya életútját tekintjük át.

A szerzetesi felszentelésekor Sándor nevet választó Szűcs János 1956. január 29-én Baján jött a világra. Édesapja az 1921-ben született Szűcs József földműves apai ágon bacssszentgyörgyi (rég elnevezés szerint györgypusztai vagy gyurityi), anyai ágon regőcei családból származik. Róla többek között érdemes megemlíteni, hogy 65 évnyi kántori szolgálatát a bacssszentgyörgyi templom felszentelésének 100. évfordulója alkalmából 2011. október 9-én celebrált hálaadó érseki szentmisén dr. Babel Balázs meleg szavakkal köszönte meg. Édesanyja, Király Anna háztartásbeli (Borotán született és nevelkedett, majd házasságát követően került Bacssszentgyörgyre) 1928-ban jött a világra.

A szülők 1945-ben házasodtak össze, első gyermekükként 1947-ben Margit született (jelenleg is Bacssszentgyörgyön él), őt még öt fiú követte: 1949-ben József (Bácsbokodon kántor), 1952-ben László (Vaskúton él), 1954-ben Tibor (jelenleg Vaskút plébánosa, mellette ellátja Bátmonostort), 1956-ban János (a karmeliták keszthelyi plébános-házfőnökeként hunyt el), 1960-ban Ferenc (Bacssszentgyörgyön él a szülőkkel). A Szűcs család Bacssszentgyörgy melletti saját földjén gazdálkodott, 21 katasztrális hold volt a tulajdonukban.

A házaspár gyermekei mélyen vallásos nevelésben részesültek. Az otthoni és az iskolai környezet hatásán túl meg kell említeni a mindenkori plébánosokat, akik a környező településekhez képest jóval kisebb lélekszámú helyen kiterjedtebb lelkipásztori munkát folytathattak és minden családhoz gyakrabban eljuthattak. Közülük Szűcs János lelki és szellemi fejlődése szempontjából az 1954-től 1981-ig Bacssszentgyörgyön szolgáló Dombay Ernőt kell kiemelni, hiszen az ő ottlétéhez kötö-

dott a cseperedő János gyermekora (testvéreivel rendszeresen járt ministrálni is). Érdekeséggként érdemes megjegyezni, hogy a települést 1981-től kezdve látták el filiaként a szomszédos Garáról. Dombay plébános úr rendszeres vendég volt a Szűcs családnál, a családtagok szívesen emlékeznek vissza a disznóvágásokat követő jó hangulatú torokra, amelyeket az atya sohasem hagyott ki. A család a kezdetektől járatta az Új Ember című katolikus hetilapot, amelyet a szülők mellett a gyermekek is szívesen olvastak. Szűcs János az általános iskola első négy osztályát szülőfalujában végezte, a felső tagozat Garán volt, ahová a bacssszentgyörgyi gyerekek tanítási napokon az iskolabusszal mentek át. A látott és megtapasztalt példák (a plébános, a szülők), a család élete, a hívő környezet és a neveltetés hatása nyomán érzett készletést János tanulmányainak 1970 szeptemberétől a kecskeméti Piarista Gimnáziumban történő folytatására. Osztályfőnöke P. Szabó István SchP lett, akit János nagyon szeretett és tisztelt. A családtagok visszaemlékezése szerint a fiú erre az időre már elhatározta: az érettségi után a lelkipásztori hivatást választja (osztályából a matúra után nyolcan választották a teológiát). Kecskeméti éve alatt nagyon szeretete a piaristák emlékezetes nyári táborait, szívesen vett részt azokon és idézett fel a későbbiekben történeteket róluk.

Az 1974 júniusában tett érettségi vizsga után felvételt nyert Szegeden, a Hittudo-

mányi Főiskolán, ahol kalocsai egyházmegye kispapként kezdte meg teológiai tanulmányait. Alig kezdődött el a szeminárium, máris újabb változás állt be életében: októberben behívták sorkatonai szolgálatra, Lentibe került. Abban az időben évente két alkalommal (februárban és augusztusban) voltak a bevonulások. Bár később vonult be, mégis a többiekkel együtt szerelt le, így a kortársaihoz képest majdnem két hónappal rövidebb ideig volt katona. A szeminárium 1976 őszétől történő folytatását követően dr. Udvardy József megyéspüspök 1980 decemberében diakónussá, majd tanulmányainak befejezését követően dr. Ijjas József érsek 1981. június 20-án – a Főszékesegyház belső restaurálási munkái miatt nem Kalocsán, hanem Jánoshalmán – pappá szentelte. Szabadsága után, az érseki diszpozíciónak megfelelően 1981 augusztusában Dusnokra került káplánnak. Kezdként az ottani lelkipásztori szolgálat óriási kihívást jelentett számára, mert a településen hagyományosan nagy a hívők száma (a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye internetes oldala szerint 3304 a lakosság lélekszáma, 3072 a híveké), abban az időben építették a plébániát, továbbá Kistamás István plébános is betegeskedett egy ideig (volt időszak, amikor Szűcs Jánosnak is szellemi és fizikai kimerültsége miatt pihenésre volt szüksége). Három év múltán, 1984 augusztusától érseke kápláni beosztással Bajaszentistvánra helyezte. Betegszabadságot kért



Szűcs János Sándor (a kép bal szélén), középpütt szülei, és körülöttük fűtestvérei (jobbról balra Tibor, Ferenc, József és László)

és kapott, közben útlevelért folyamodott, majd 1985. januárjában magánúton Ausztriába utazott, ahol Bécsben felvételt kért az osztrák Kármelita Rendbe (Orden der Unbeschulten Karmeliten). Családja szerint (leginkább Tibor bátyjával és Ferenc öccsével osztotta meg gondolatait-gondjait) János atya már korábban is vonzódott a kármelita szellemiséghez és hívást érzett, de a rend az állam 1950. szeptember 7-én kiadott rendelete szerint nem működhetett Magyarországon, ezért választása a szomszédos országra esett. Egy alkalommal dr. Paskai László – 1982-1987 között koadjutor kalocsai érsek – valamilyen ügyben Bécsben járt és az alkalmat kihasználva találkozott Sándor atyával (a cikkben ettől kezdve a szerzetesi felszentelésekor kapott nevét használjuk), akit megpróbált rávenni a hazatérésre. Az atya Bécsben egy évig volt jelölt, ezután 1986. február 13-án Innsbruckban megkezdte a novíciátust, első fogadalmát napra pontosan egy év múlva, ünnepélyes örökfogadalmát 1990. február 13-án tette le. Még Magyarországon felszentelt papként és fogadalmas kármelita-ként lelkipásztori és rendi szolgálatot végzett Bécsben és Linzben. Családjával kezdetben levélben tartotta a kapcsolatot, majd testvérei több alkalommal meglátogatták Ausztriában.

A magyarországi rendszerváltást követően az állam ismét engedélyezte a szerzetesrendek működését, újjászerveződését. A Magyar Sarutlan Kármelita Rendtartomány 1989. augusztus 28-án kapta vissza elsőként a budapesti, majd hamarosan a keszthelyi, az attyapusztai, a kunszentmártoni és a győri rendházat. Mivel a pécsi nővérekolostor a püspökség tulajdona volt, 1950-ben nem államosították. Hasonló volt a miskolci rendház helyzete is. Sándor atya a hazatérés szándékával 1991-ben átlépett a magyarországi Rendtartományba: először 1991-1995 között Keszthelyen lett káplán, majd Miskolcon kapott házfőnöki megbízatást, végül 2001 őszén került vissza Keszthelyre, ahol 2002. augusztus 14-étől – egészen haláláig – mint plébános-házfőnök szolgálta híveit és a rendet. Ezüstmiséjét 2006. június 17-én szülőfalujának templomában mondta.

2011. júniusának közepére az atyát szervezetének rendellenes működésére utaló jelei egyre jobban próbára tették, s ennek nyomán orvosokhoz kényszerült. A vizsgálatok súlyos rákbetegséget diagnosztizáltak, az előkészületek után augusztus 18-án Budapesten került sor a műtetre. Életének erről az időszakáról, betegségéről, gondolatairól és kórházban megélt pillana-



Ritka pillanatot örökít meg a 2000. augusztus 6.-án készült fotó: dr. Babel Balázs kalocsa-kecskeméti érsek és metropolita és a jobb oldalán álló Boromisza Péter akkori plébános négy Bács-szentgyörgyi születésű atyával miséznek együtt. Balról-jobbra a bal oldalon Knipf József és Szűcs Tibor áldozópapok, jobb oldalon Vismeg Miklós Bernárdin és Szűcs János Sándor kármelita szerzetesek

tairól *A betegség is a végtelenül szerető Isten nagy ajándéka* címmel megjelent cikkében-tanúságtételében vallott (Kármel. A Magyar Sarutlan Kármelita Rendtartomány Lelkiségi Lapja, Budapest, 2012. 1. szám, 42-52. oldal). Bátorítást, bizakodást jelentett és örömmel töltötte el, hogy a nehéz pillanatokban mindig ott volt mellette P. Bakos Rafael OCD tartományfőnök, P. Vörös András OCD budapesti házfőnök és templomigazgató, de rendtársai, családja, barátai és tisztelői is folyamatosan látogatták. Derűs bizakodással és nyugalommal próbálta megélni ezt az időszakot, amelyről így vallott:



A keszthelyi Kis Szent Teréz Bazilika

„A mostani betegségemben ezt a következőképpen élem meg: ha egy percet élek még mostantól kezdve, Isten ajándékának veszem. De ha egy órát ad még, vagy 7 napot az Úr, azért is nagyon hálás vagyok! S ha esetleg hónapokat, egy évet, vagy még sok évet, akkor pláne örvendezek, de teljesen Istenre igyekszem bízni, hogy mennyi időt ad még e földi életben.”

P. Bakos Rafael OCD a Sándor atya temetésén mondott szentbeszédében elmondta azt az öt kulcsszót, amelyet a súlyosan beteg atya Istentől kapott. Az első: elfogadom, amit Isten ad. A második: átadom Neki, mert nem nekem kell a világot megváltani. A harmadik: felajánlom a szenvedést valakiért vagy valamiért. A negyedik: munka, mert az örök pihenés felé a munka vezet, dolgozni kell az utolsó pillanatig. Az ötödik: megadom magam, de a betegség legyőzéséért tovább kell küzdeni, és szavai szerint „... ezt mondom az Úrnak: tégy velem amit akarsz, a rendelkezésedre állok.” Sándor atya életének utolsó heteit a keszthelyi kórházban töltötte, ahol gondos ápolásban-odafigyelésben részesült. 2012. július 4-én hajnali 3 óra után néhány perccel hunyt el, a keszthelyi Kis Szent Teréz Bazilikában július 12-én 10 óra körül mondott gyászmise után a templom kriptájában helyezték örök nyugalomra. Búcsúzzunk tőle egyik kedves költőjének, Pilinszky Jánosnak a *Halak a hálóban* című versének néhány sorával, amelyet tanúságtételében ő maga is idézett és értelmezett:

„...Roppant hálóban hanyódunk
s éjfélkor talán
étek leszünk egy nagy halász asztalán.”

Dr. Nebojszki László

Emléktábla-avatás a III. Béla Gimnáziumban

Lapunk 2010 májusi számában ismertettük Anna Maria Hábermann *Tamas könyve* című munkáját. A holokauszt során eltűnt féltestvére és magyarországi rokonsága nyomai után kutató olasz orvosnő e kutatásai révén került kapcsolatba a bajai III. Béla Gimnáziummal, amelynek nagyapja, apja és bátyja is diákja volt. Látogatásaiból termékeny kapcsolat alakult ki az iskolával. Rendhagyó olaszórán is megjelent. A tava-

lyi év folyamán adományt tett az iskola javára: apai hagyatékából számos nagy értékű, idegen nyelvű könyvet ajánlott fel a könyvtár számára, és pályázatot írt ki a gimnázium diákjai részére a bajai zsidóság vészkorszaki történetének feldolgozása céljával. Az új könyvtár rész átadására és a pályázat eredményhirdetésére szép számú érdeklődő jelenlétében 2012. október 8-án került sor. Ez teremtett alkalmat arra is,

hogy a gimnázium – ugyancsak Anna Maria Hábermann kezdeményezésére – emléktáblát avasson a holokauszt során áldozatul esett egykori diákjainak tiszteletére. Az emléktábla leleplezése előtt a gimnázium történelem-földrajz munkaközösségének vezetője, lapunk szerkesztőbizottságának tagja, dr. Mayer János az alábbi avató beszédet mondta.

(A képeket Lepres Andrásné készítette.)

Tisztelt Emlékező Közönség!

„Hol van az éj, amikor még vígan szürkebarátot ittak a fürge barátok a szépszemü karcu pohárból?” – kérdezte barátaiért aggódva a költő, Radnóti Miklós, a rá váró újabb, életét is követelő megpróbáltatásokról még mit sem sejtve 1944 augusztusában. „Hol vannak a régi iskolatársaink?” – kérdezhették nagyon sokan 1945-ben, amikor a második világháború befejezése után visszaültek az iskolapadokba, de korábbi osztálytársaiknak csak hült helyét találták. Azt ugyan sokan tudták, hogy a zsidóknak (és a törvények által annak minősített személyeknek) 1944 április végétől gettókba kellett vonulniuk, sokan arról is hallhattak, hogy május közepétől zsidó magyarok tömegeinek kellett vonatra szállniuk, de a végállomásról semmit sem lehetett tudni. Hogy mi történt velük valójában, arról kevesen sejtettek valamit. És azok közül a bélás fiatalok közül, akiket betelereltek ezekben az Auschwitzba, Buchenwaldba vagy Mauthausenba tartó marhavagonokba, csak nagyon kevesen ülhetek vissza az iskolapadokba. Barátaik, ismerőseik, megmaradt rokonaik egy darabig várták, remélték, hogy valami csoda folytán hazakerülnek még, ám nagy többségük áldozatul esett a 20. század talán legsötétebb népiirtásának, a holokausztnak.

Régi adósságot törlesztünk ma, amikor emléktáblát leplezünk le a zsidóüldözések áldozatul esett egykori diákjainak tiszteletére. Azt ugyan sokan tudják, hogy iskolánk 1948 előtt a ciszterci szerzetesrend intézménye volt, ám azt talán kevesebben, hogy a katolikus diákok mellett szívesen fogadta a más felekezetekhez tartozó szülők gyermekeit is. Annál is inkább így volt ez, mert sokáig iskolánk volt az egyetlen olyan intézmény a városban, ahonnan a felsőoktatásba lehetett jutni. Így a helyi és környékbeli zsidóság is szép számmal képviseltette magát iskolánk tanulói kö-



zött. Nem is csoda ez, hiszen a 20. század első felében a zsidóság fontos szerepet játszott városunk pénzügyi-kereskedelmi életében, és az iparosok, vendéglátósok, értelmiségiek körében nagy számban voltak jelen, márpedig ebben az időben épp ez a polgári-értelmiségi réteg adta iskolánk diákjainak egyik fő bázisát. Az egyik utolsó békeévben, az 1937-38-as tanévben 350 beiratkozott diákunk közül 41-en tartoztak az izraelita vallásuk közé, ám nyilván ennél is jóval többen voltak azok, akik ugyan a keresztény hitre áttérve e nyilvántartás-

ban már nem szerepeltek, a vészkorszak törvényei mégis zsidónak minősítették őket. A korábbi években számarányuk ennél is jóval nagyobb volt, az előző századforduló környékén némely osztályokban a tanulók több mint a felét zsidók alkották. Visszaemlékezők szerint a tanárok részéről soha nem volt különbségtétel keresztény és zsidó származású diákok között; a tanuló előmenetelében csak a teljesítmény számított. És talán azt sem mindenki tudja, hogy iskolánk utóbb híressé vált diákjai közül is milyen sokan voltak zsidó származásúak; elég csak a világhírű csillagász Schulhof Lipót, a mérnök-feltaláló Déri (eredetileg Deutsch) Miksa, a 20. század első felének egyik legkiválóbb nyelvésze, Balassa (eredetileg Weidinger) József, a neves művészettörténész-műgyűjtő Oltványi (eredetileg Artinger) Imre vagy éppen a kétszeres Kossuth-díjas biofizikus, Ernst Jenő nevét említeni, de a sor még hosszasan folytatható lenne. És hogy az 1940-es évek bélás kisdíákjai közül hányan lehetnek volna kiváló tudósok, művészek, sportolók, orvosok, műszaki szakemberek vagy városunk megbecsült polgárai, azt már sosem fogjuk megtudni, hiszen csaknem a teljes bajai és környékbeli zsidóság az esztelen népiirtás áldozatul esett. Ugyanolyan kisfiúk, kiskamaszok és fiatal emberek voltak ők is, mint ma élő társaik, csak az ő boldog felnőttkoráról szőtt álmaik szertefoszlottak a gázkamrák és krematóriumok füstjében.

A rendszerváltás előtt a második világháború áldozatairól hivatalosan megemlékezni nem lehetett. Amikor a III. Béla Gimnázium Baráti Körének kezdeményezésére 1991-ben márványtábla készült a hősi halottak és áldozatok emlékére, az állíttatók is tudták, hogy a lista nem lehet teljes. A 42 nevet tartalmazó névsorban szerepelnek ugyan zsidó áldozatok is, de több mint fél



Anna Maria Habermann köszönti a résztvevőket

évszázad múltán valamennyi halottunk nevét lehetetlen volt felkutatni. Arra most sincs reményünk, hogy név szerint állítsunk emléket a holokauszt során elpusztult egykori diákjaink emlékére, akiknek a pontos számát sem tudjuk megbecsülni. Sokan pusztultak el a nemzetiszocialista haláltáborokban, munkaszolgálatban vagy a kegyetlen szibériai hadifogságban, a deportálás vagy a menekülés során – sokuk halálának helyéről, idejéről és körülményeiről semmi adatunk sincs. Így egy közös, mindannyiukra emlékező táblát leplezhetünk most csak le, kicsit megkésve fejet hajtva az áldozatok emléke előtt. Egyúttal persze önvizsgálatra is kényszerülünk, részben szüleink, nagyszüleink, dédszüleink generációja helyett is. Meg lehetett volna-e akadályozni a katasztrófát, lehetett volna-e többet segíteni, vagy legalább lehetett volna-e mérsékelni az áldozatok számát – olyan kérdések ezek, amelyekre nagyon nehéz választ adni. És vajon mi, később születettek tudunk-e eleget a holokausztról, vajon egy szélsőséges helyzetben megtörténhetne-e ma is egy hasonló katasztrófa, ha magasra csapnak az indulatok, és közbeszédünk tele van gyűlölettel, bizalmatlansággal és előítéllettel. Csak remélhetjük, hogy ma már bölcsőbbek vagyunk, és hogy épp a milliók életét követelő hasonló tragédiák emléke figyelmeztet arra, hogy az emberi méltóságot sárba tipró szélsőségek ellen idejében fel kell lépni.

S hogy születhetnek-e szép dolgok egy szörnyű tragédiából? Irodalmi művek, filmek, műalkotások sora bizonyítja, hogy a holokauszt kifogyhatatlan témája a művészeteknek, és arra is számos példát látunk, hogy külföldre szakadt magyar holokauszt-

túlélők leszármazottai érdeklődést tanúsítanak őseik szülőföldje iránt. És szerencsére nem a gyűlölködés vagy a bosszúvágy hajtja őket, hanem a sokszor alig ismert családi múlt megismerése, amely Magyarország történetének is fontos része. Mai vendégünket, Anna Maria Hábermannt is ez az érdeklődés hozta Magyarországra, majd abba az iskolába, amelybe nagyapja, édesapja és általa soha meg nem ismert bátyja is járt. Kezdeményezése és önzetlen adománya pedig azt bizonyítja számunkra, hogy hazánkban nem a „halottak földjét”, hanem azt az országot ismerte meg, amelyet lehet szeretni is, mert sokféle kultúrának helye van benne, és amely múltjának sötét oldalait nem tagadni vagy relativizálni, hanem megismerni akarja.

Mégis: azt kívánom magunknak, hogy még sok emléktáblát avathassunk a III. Béla Gimnázium ódon folyosóin. De ezek az újabb emléktáblák ne áldozatokra, hősi halottakra és vértanúkra emlékeztessenek, hanem kiemelkedő tudományos teljesítményekre, olimpiai bajnokokra, nálunk nevelkedett híres művészekre vagy jeles értelmiségiekre. Reméljük, lesz kikre emlékeznünk a következő évtizedekben is, és nem újabb áldozatok előtt kell majd tisztelnünk. Ám jöjjenek bármilyen sikerek, az átkos 20. század szörnyű tragédiáit nem feledhetjük, mert a közelmúlt számos eseménye is bizonyítja, hogy szinte nincs az a szörnyűség, emberi kegyetlenség és aljaság, amely ne fordulhatna elő a „felvilágosult, modern” 21. században is. Nem lehetünk közönyösek mások fájdalma iránt, ha



Anna Maria Habermann és testvére gyermekkori barátai, Bokros Gáborné, Tax Imre

azt szeretnénk, hogy minket is megértsenek. Ráadásul a holokauszt nem pusztán a zsidóság fájdalma és vesztesége, hanem az egész társadalomé. Meglehet, ma is úgy érezzük néha, hogy oly korban élünk e földön, mikor az ember elaljasult, balhitekben hisz és tajtézkiz, de ha erősek vagyunk, a humánus erejével azt talán meg tudjuk akadályozni, hogy az ország megvaduljon, és egy rémes végzetten mocsoktól részegen vigyorgjon. A múlt megismerésével pedig talán a jelen problémáit is jobban meg fogjuk érteni. Béke áldozataink poraira, legyen nekik könnyű a föld, bárhol nyugosznak is!

Richter Ilona új könyve

A Megelégedés Fája november végén jelenik meg. Írásai rövid novellák. Természet sugallta gondolatok – valahol a mesék határán...

A könyv külső megjelenése és grafikai megoldása a szerző korábbi – *Szemlélődés* című kötetét idézi.

„A szunnyadó és ébredő gondolatokról
Furcsa, ahogy az emberben megmozdul egy gondolat, ami réges-rég benne szunnyad, mint földben a mag.

Megéri egy titkos sugár, egy csodálatos összessége a csirába szökkenés lehetőségeinek, Valami elindítja a kifejezés útján. Életnedvekkal telítődik, barázdálódik, osztódik. Összefonódik és szétválk. Parányi gondolatembrió, még nem tudni, mivé formálódik. Csak a léte, az élni akarása bizonyosság.

A többi a természet gondja. És az időé...”



Városi megemlékezés 1956-ról

id. Bán Béla ünnepi beszéde

Tisztelt emlékező és ünneplő bajai polgárok!

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy 56 év után a város elöljárói és polgárai előtt ünnepi alkalommal szólhatok életem egyik meghatározó napjáról, 1956. október 23-ról. Mert annak a napnak az a néhány délutáni órája valóban felejthetetlen volt számomra. Tudom, hogy akkor bármilyen sokan voltunk is, az azóta eltelt időben szép lassan elfogynak a résztvevő szemtanúk. Az egyre fakuló emlékezet, az idő és történelem takarása szép lassan meghomályosítja a múltat. Azért is vagyok elfogódott, mert baráti beszélgetések során már volt lehetőségem sokszor beszélni az élményeimről, de ilyen nagy ünneplő közönség előtt még nem.

1956 októberében már izzott a levegő a Petőfi-kör és egyetemi ifjak körül. Különösen a műegyetemisták, bölcsész-, joghallgatók, de a Rákosi-diktatúra éveiben összezsugorított református teológusok körében is. Másodéves teológus hallgatóként és a IX. kerület (Ferencváros) lakójaként én is részese lehettem az egyetemisták felvonulásának. Mi, teológusok 19 pontos memorandumban írtuk le követeléseinket. Később ebből a 19 pontból a Petőfi-kör vezetősége délutánra 16 pontra szűkítette a követeléseket. Akkor az országban egyetlen főiskolás és egyetemista sem maradt érintetlen az izzó léghőzéstől. A tüzet Szeged kezdte el csíholni, de a szikra Pesten kapott lángra.



Lehet-e forradalmat kezdeni imádsággal? Lehet! Bennünket, teológus hallgatókat így bocsátott el akkori dékánunk, dr. Pap László. Az ifjúságot a kapualjba összehívta és azt kérte tőlünk, hogy a Teológiánkhoz méltóan viselkedjünk, és az utcán is legyünk Jézus Krisztus hű tanítványai. Majd lehajtotta fejét, összekulcsolta kezét és azt mondta: Imádkozzunk. Majd elbocsájtott bennünket.

Nyilvános fórumon még soha nem hangzott el, hogy a teológus ifjúságot – akik az öt évfolyamon még 100-an sem voltunk –, a Petőfi-kör az Írószövetség elé rendelte, hogy a lengyelekkel szolidáris tüntetésre együtt menjünk az írókkal és költőkkel. Több mint egy órát várakoztattak bennünket a Gorkij-fasorban lévő székházuk előtt hezitálásukkal. Menjünk – vagy ne menjünk.

Végül elénk álltak egy sorban, mintegy tízen, többek között Veres Péter (aki később a Bem-szobornál félbeszakított beszédet mondott), Féja Géza, Zelk Zoltán, a fiatal Csoóri Sándor. Szomorúan tapasztaltam az elmúlt évek alatt, hogy ezek az emberek, miközben többször emlékeztek erről a napról a médiában, elfelejtették megemlíteni azokat, akik a hátuk mögött énekszóval kísérték őket. Az előzetes engedély szerint ezek az énekek nem lehettek mások, mint Kossuth-nóták. Közvetlenül az írók mögött tizesével, kart karba öltve vonultunk. Az énekeket bátyámmal kezdtük el és az Astoriáig vonultunk így. Miközben haladtunk előre a Lövölde tértől, megnyíltak az emeleti ablakok és a kihajoló emberek éljenezve és tapsolva köszöntötték a már több ezresre duzzadt tömeget. Egyik kapualjából egy idős asszony egy zászlót nyomott diáktársam kezébe, aki ezután az írók elé állva vezette tovább vonulásunkat. Ezt a zászlót későbbi kollégám és jó barátom hosszú éveken keresztül, minden veszély ellenére megőrizte. Ez a zászló ma a Károli Gáspár Református Tudományegyetem Hittudományi Karának díszterme előtt függ, hogy emlékeztesse az ifjúságot a megtörtént eseményekre.

A Nagykörúthoz érve az ott posztoló közlekedési rendőr az úgynevezett gombáról irányította a közlekedést, s mikor meglátta a hömpölygő tömeget, megállította a forgalmat a körúton és engedett bennünket arra ráfordulni. Ezt meglátva az egyik fiatal teológus társam a tömegből a vaslépcsőn felmenve nemzeti színű szalagot tűzött a mellére. A rendőr mosolygott, és a vonulók ezt nagy tapsal fogadták.

Számomra ez a nemzeti ünnep buzgó kiáltás az életért, szabadságért – esetleg egy könnyes imádság – nemzetünkért, melynek sírját oly sokszor ásták, de amely minden évszázadban egyszer belekiáltott a világba: Elég volt!

1703, 1848 és 1956 – mondja a költő, fényesebbek e sorban. Ki ne áldaná Rákóczi-, Kossuth nevét és 1956-ban minden igaz magyarét. Magam, aki részese lehettem az eseményeknek, pontosan tudom, hogyha csak néhány órára is, de a magyar volt az 1956. október 23-i események vezére. A magyar nemzet lett naggyá!

A magyar nép egy nagy szív és lélekké forrt egybe, az egyetemistáktól a „pesti srácig”, a csepeli munkástól a vörös csillagot és parolít letépő kiskatonáig.

Akkor, azon a napon „este hétig” megmaradt fényesen a magyar nemzet, amely – ahogy később mondták – „az első szöveget ütötte a történelem eddig legszennesebb rendszere, a kommunizmus koporsójába”.

Később az események és harcok alatt dicső nevek, majd mártírok születtek, akik szobrot kaptak, film készült róluk, utcát, vagy teret neveztek el róluk, kápolnát és múzeumot építettek nekik.

Beláthatatlan volt a Kossuth térre a környező utcákból hömpölygő tömeg. A Rákóczi-szobor tövében álltunk s már kezdett szürkülni az idő. Felgyúltak a fények és vele együtt az óriási vörös csillag a Parlament kupolájának a csúcsán. „Oltsák ki a vörös csillagot!” – egy hangként zengte a tömeg. Pár perc múlva homályba borult a tér, mert a közvilágítással egybe volt kapcsolva a csillag is. Akkor a diákok elővetették a táskájukból az újságot, a politikai gazdaságtan jegyzeteiket és meggyújtották. Lángban volt a Kossuth tér. A tömeg skandalva követelte: „Nagy Imrét a Parlamentbe”. A későbbi mártír miniszterelnök mikor – hosszú várakozás után – megjelent az erkélyen és megszólította tömeget: „Elvtársak, Elvtársnök!” – óriási fűj, fűj kiáltás némította el.

Mivel a felvonulás célja a lengyelekkel való szimpátia kifejezése volt, az ideiglenes Kossuth-hídon át vonultunk bátyámmal a Bem-szobor elé. A hídon egyszerre azt éreztük, hogy hullámszik és beremeg a híd. Nagyon sokan kezdték kiabálni, hogy válts lépést, mert leszakadunk. Milyen más lett volna a történelem menete, ha ez az ideiglenes, közúti közlekedésre alkalmatlan átjáró

leszakad. Rövid idő múlva le is bontották. A Bem-szobornál már folytak a beszédek, még Veres Péter szavait hallottuk messziről. A tömeg újabb jelszót kiáltott a szemben lévő laktanya ablakaiban megjelent katonák felé: „Honvédeknek magyar ruhát, vessék le a gimnasztyorkát!”

Néhány őszi délutáni óra alatt a hatalmasra duzzadt felvonuló nép óriási változáson ment át! Indultunk szimpátia felvonulóként Kossuth nótákkal. Aztán a Rákóczi és Múzeum körút sarkánál összefolyt a két emberfolyam és tüntetőkké lettünk. Egy emberként skandáltuk: „Ruszkik haza!” És zászlóink már középen lyukasak voltak.

A Bem térnél befejeződhetett volna a tüntetésünk. De egyre többen a Sztálin-szobor ledöntését skandálták. Így a tömeg részben gyalog, részben trolival a Hősök tereére ment át.

Mire mi odaértünk, a hatalmas szobor tövében már több darusautó állt. Létrákat hoztak és a szobor nyakába drótköteleket kötöttek. Teljesen besötétedett, mire a szobrot sikerült ledönteni. Először lángvágó pisztolyokkal körbevágták a csizmát bokánál és meglátták, hogy vasúti sínekkel erősítették meg a szobrot egészen a talpától a fejéig. Átvágni ugyan nem tudták, de a darusautók – elhajlítva a síneket – óriási éljenzés közepette a nyakánál fogva lehúzták a szobrot a talpazatról. Majd a nép elkezdte énekelni az ismert operarészletet: „Meghalt a cselszövő, nem dül a rút viszály.” Talán kevesen tudják, hogy a „nagy vezér” szobra csúfos véget ért. Még ott elkezdtek szétverni, de végül a nyakára erősített drótköteleknél fogva behúzták az Akácfa utcába. Óriási zajjal ütődött a macskaköven a bronz emlékmű. Az emberek, akik érték, napokig verték szét, emlékül víve darabjait.

Itt láttam először a csepeli Rákosi Mátyás Művekből Csepel teherautókkal érkező munkásokat, akik hozták magukkal az MHSZ-ből a kispuskákat. A térről haza a Ráday utcába indultunk a Rákóczi úton. A villamosok már sehol nem jártak a belvárosban. Az első lövések a Nagykörúton, a Rákóczi térnél érték minket. Mellékutcákban, futva igyekeztünk vissza a Teológiára. Csak ott tudtuk meg, hogy a Rádiónál és környékén kezdődött a lövöldözés.

Most már szabadon beszélhetünk arról, hogy kik is adták le az első lövéseket. Az igazság előbb utóbb napfényre derül. A fegyverek az ávosok, a kommunista párt harcos tagjai kezében voltak. A magyar nép életében mindig is volt másik oldal. Akkor még nem volt barikád, csak sötét és sötétség a fejekben, lelkekben. S ők úgy gondolták, lőni kell a magyart. Este nyolc órára a szolidáris felvonulás, később a gyalázat elleni tüntetés véres, fegyveres harccá lett.

Egyik évfolyamtársam egy órával később már lőtt sebtől vérzett, a másikkra pe-

dig rászakadt a gépfegyver által megbontott fal. Ott és akkor már az édes álom bánatra fordult.

Azóta a történészek igyekeznek helyretenni az eseményeket. A szemtanúk, a politikusok, irodalmárok levonták a tanúságokat. Azt mindenki elismeréssel csodálja, hogy a nagy világhatalom ideológiájával és hatalmával szemben egy kis nép fellázadt. Magam is sokszor újraéltem azt a napot, azt a délutánt. Ha lehetne, ott meg is állítottam volna az időt, a történelem folyását. De ez lehetetlen. Akkor még következett néhány hasonlóan csodás, reményekkel teli nap. Aztán jött a kijózanító megaláztatás, a rettenetes megtorlás. Még két diáktársam, barátom halála. Ez azonban már nemzetünk egyik gyásznapjára tartozik. November 4. Temetés, temetés...

„Szedd tömlődbe könnyeinket”, mondjunk hálaimát a mártírokért, s ha van tanúsága – mert van – reménykedve emlékezünk. Ötvenhat éve nagy, dicsőséges, szabad és boldog volt a magyar.

id. Bán Béla



1956. október 23. Bán Béla felemelt karral a zászló mögött. Az MTI fotóarchívumából

Egy detronizált írófejedelem

A tavaszi hónapok csendjét felverte az a csatazaj, melyet valami „Kulturkampfi” nevében vívtak. Őt olyan író középiskolai tantervbe vételéről volt szó, akiknek életművét az ideológiai indíttatású kultúrpolitika a háború után feledésre ítélte. Az új tanterv támadoi és védői igazukért jobb ügryhöz illő buzgalommal harcoltak. Feltűnő azonban, hogy az érvek és ellenérvek szinte kizárólag politikai jellegűek voltak. Azt, hogy a tananyagba illesztett írók – Nyírő József, Sinka István, Szabó Dezső, Tormay Cécile és Wass Albert – mivel járultak hozzá a nemzeti műveltség kincstárának gyarapításához, meg sem vizsgálták.

Figyelmén kívül hagyták továbbá azt a didaktikailag nem lényegtelen szempontot, hogy a szerzők művei alkalmasak-e az ifjúság szellemi pallérozására.

Az akció célja nyilvánvalóan a Révai-féle kultúrpolitika által tökéletesen mellőzött írók becsületének, jó hírnevének helyreállítása volt. Meglepő viszont, hogy a feledésre ítélt literátorok legérdemesebbjét, Herczeg Ferencet a rehabilitálók meg sem említik. A több mint fél évszázados irodalmi munkásságú író kritizáló marxista ideológusok mint a „keresztény magyar középosztály” udvari szerzőjét ítélték selejtezésre. Később – némileg megengedően –

egy kritikusa „a lektür magyar mesterének” minősíti. Kissé visszatetsző, hogy ezt a lekezelő vállveregetést egy olyan művész engedi meg magának, akinek nehézkes mondatai ólomlábakon vánszorognak.

Mielőtt véleményt alkotnánk, ismerjük meg a szerzőt. A Herczegok – ez a család eredeti neve – Mária Terézia első telepítése során érkeznek Magyarországra. A Bánát dús televényén gyökeret verő német szorgalom, hozzáértés és takarékoskodás a 19. század közepére felvirágoztatja a török hódoltság alatt pusztasággá sivárvult Délvidéket. A Versecen egzisztenciát teremtő ősök az új honfoglalók felső rétegébe küz-

dik fel magukat. A Herczog-ág patikus dinasztia, melynek öt generációja forgalmazza Versecen azokat a medikamentumokat, melyekkel a korabeli orvostudomány kúrálja a betegségeket. Mellesleg a közjót szolgáló gyógyszerár gazdái is szépen tollasodnak.

Az anyai nagypapa, az öreg Hoffman Délvidék legsikeresebb templomépítő mestere. Ízlését, kiváló szakmai tudását dicséri Versecen új, monumentális katolikus szentegyháza. Szóval a Hoffmannoknak is van mit aprítaniuk a tejbe. Az egymást követő generációk buzgalma és gondos gazdálkodása a polgári lét szilárd alapját teremti meg. A kikezdetlen pénzügyi biztonság viszont masszív alapja a polgári öntudatnak. A kis Herczog, a Franci, ebben a független szellemű környezetben nevelkedik. Személyiségét tekintve el kell mondanunk, hogy nehezen kezelhető, indulatos természetű gyermek. Nyolcéves, mikor bátyjával vívott szócsata végső argumentumaként nehéz szabóollót hajít vitapartnerre fejébe. A halántékon talált, vérbe borult tesó felüvölt, mire a berobbanó apa egy alapos veréssel igazítja helyre a megrendült erkölcsi világrendet. „Ez a gyerek egyszer még gyilkos lesz!” – veti oda felbőszülten megremült családjának, mikor visszavonul dolgozószobájába. A próféta szól belőle.

A felserdült Ferenc középiskolai tanulmányait a közeli Fehértemplomon kezdi meg. Csakhogy a német ajkú környezetben a magyart idegen nyelvként oktatják, így a kis gimnazista még csak gyatrán beszél az államnyelvet. Az előrelátó szülők ezért a szegedi piarista gimnáziumba irányítják át. Az érettségi előtti éveket ismét Fehértemplomon abszolválja Töreky igazgató úr intézményében. Magyar nyelvtudását – melyet egy évtized múlva már mesterfokon kezd gyümölcsöztetni – irodalmi olvasmányokkal gyarapítja. Nem törekszik az emi-nens tanuló rangjára, a könyveket viszont falja. „A könyvekbe van az élet szépsége és igazsága. Sőt az élet igazi tartalma is a könyvekben van... A valóság tele van köddel, a könyv tele van valósággal. Jelentőség, értelem, mélység csak a könyvekben van” – írja, mikor 1939-ben visszapillant fehértemplomi diákéveire.

Érettségi után a budapesti egyetem jogi fakultására iratkozik be. A római jog biflázása mellett időt szakít arra, hogy éljen a már gimnazista korában kialakult irodalmi kedvtelésének. A hírlapi tárca műfaját kedveli; karcolatait szívesen fogadja több nagy lap szerkesztősége. Az immáron nagyközönség előtti szárnypórbálgatást kedvező visszhang fogadja. Két novelláját egy iro-



Az író otthonában

dalmi lap rövid határidővel közli, és a kritika is barátságos jóindulattal kezeli az ígéretes kandidátust. Mivel a záró szigorlatok ideje közeledik, Herczognak két út között kell választania. Vagy az irodalom bizonytalan vizein hajózik Kolchisba a remélt aranygyapjúért, vagy sikeres ügyvédként sereglő kliensek nyájának anyagiasabb tapintású bundáját nyírogatja. Egy kedvezőtlen tapasztalat azonban elgondolkoztatja. Felkeresi az említett irodalmi lap szerkesztőjét és megérdeklődik, hogy számíthatna-e állandó munkatárs fizetett státusára. A mindeddig nyájas úr megnyúlt ábrázattal hőköl vissza: „Hogyan, ön az irodalomból szeretne megélni?” Az így leforrázott literátor-palánta már csak a két novella honorárium után érdeklődik. A Múzsák főpapja még jobban elzordul, és kényszeredetten állít ki egy utalványt. Mikor a fiatal jurátus az arcpirítóan csekély összegre pillant, a csekket borraivalóként nyomja a felöltőjét felsegítő altiszt markába. A választási lehetőség tehát kényszerpályává alakult most azonban az események menetébe beavatkozik a kiszámíthatatlan sors.

A jóképű, kitűnő felépítésű, jó svádájú Herczog a verseci aranyifjúság vezéregyénisége. Felkéri, hogy a szép nyáridőben zártkörű társaságuknak rendezzen egy vidám majális. A tethely egy erdei tisztás, ahol hangulatos vendéglő és táncpavilon ad teret az életvidámság kiadásának. A gavallérkínálat színesítésére Herczog meghív a verseci garnizomból egy hadnagyot és egy Siposs László nevű tisztjelöltet.

A táncmulatság ebéd és némi borozgatás után kezdődne. Nem tudhatjuk, hogy a Várhegy kiváló nedűje vagy a tiszturak ele-

ve zabolátlan természete volt-e főbűnös a kirobbant botrányban. A két huszár ugyanis oly modortalanul viselkedett a polgárlányokkal szemben, hogy a rendezőnek be kellett avatkoznia. Diszkrétan félrevonta a két bajkeverőt, és megkérte őket a feltűnéstelen távozásra. A krakéler természetű Sipos – akivel egy húron pendül tisztvárosa is – rá sem hederít a józan intelemre. Tovább ropták a táncot a már vonakodó, kényszeredett partnereikkel. Mikor a jurátus a zenekart harmadszor állította le, a hadnagy odacsörtetett hozzá Siposs névjegyével. Herczog a párbajra szóló kihívást visszautasítja a kapatos tiszt markába nyomva a névjegyet. Ő csak rendezői kötelességét teljesíti, magánemberként nincs vitája Siposs úrral. Az energikusan megrendszabályozott hadfiak dülva-fülva elvonulnak, ám este a patikus-rezidencián megjelenik két párbajsegéd. Megbízatusuk summás tartalmú. Siposs délelőttre, a hadnagy délutánra szólítja pástra a jogászt. A választott fegyver: lovassági kard. Herczog e provokáció elől nem térhet ki.

A délelőtti viadalra a kaszárnya egy kiürített hálótermében kerül sor. Az ellenfelek meztelen felsőtesttel az első vérig mérkőznek meg. Mikor a jogász megpillantja a hadapród atléta izomzatát (mellesleg Siposs a garnizon vívómestere is), borús sejtelmei támadnak. A Nemezis azonban az ő javára dönt. A második összecsapásnál kardja becsúszik a tisztelőt hónaljába. A vágás nem mély, azonban fontos artériát metsz át. Két orvos ugrik hozzá, ám buzgólkodásuk eredménytelen. A hetyke kötekedő karjaik között szenved ki. A tragikus végű duellum után a hadnagy visszalép a délutáni párbajtól. Már nem érez késztetést arra, hogy kardját összemérje a verseci d'Artagnannal.

Az atya jóslata nem várt formában teljesült be. A párbajt, mely a kakaskodó úri társadalomban gyakori esemény, a büntetőjog kesztyűs kézzel kezeli. A halálos végű viadal azonban hatalmas gombóc még az elnéző igazságszolgáltatás tág nyeldek-lőjének is. Herczogot első fokon egyévi fogházra ítélik. Ezt a Kúria négy hónapra mérsékli. Figyelembe veszik, hogy a provokációt első ízben visszautasította, másrészt a végzetes kimenetelnél a véletlen befolyását is mérlegelik.

Mielőtt párbajhősünk a váci fogházban megkezdene büntetése letöltését, ki kell térnünk egy előzményre. A tekintélyes könyvkiadó, a Singer és Wolfner cég regény pályázatát hirdetett, melynek nyertesét ezer aranyfrankkal kívánta jutalmazni. Herczog úgy dönt, hogy megkísérel iro-

dalmi képességének nyilvános megmértetését. Az alkotására az állami vendégszeretettel kikényszerített elvonultságot használja fel. A váci intézmény, ahol jelentkeznie kell, az államfogyokat megkülönböztetett tapintattal kezeli. A különszoba nyugalma megfelelő keret az alkotásra, így kiszabadulván az írójelölt beadhatja a pályamunkát. A bírálóbizottság ugyan első helyre sorolja *Fenn és lenn* című regényét, mivel azonban terjedelme túllép a megszabott kereten, a zsűri nem javasolja a pályadíj kiadását. A jó szimatú Wolfner József viszont megsejti, hogy a véletlen egy új irodalmi tehetség felfedezésének lehetőségében szerencsésletti. Maga keresi fel az odújában sebzett borzként meghúzódo szerzőt, és kemény alku után ezer aranyfrankért megvásárolja a kiadási jogot.

A mű megítélése körül bábáskodó Benedek Elek azt javasolja, hogy a szerző nevét a magyarosabb hangzású Herczegre változtassák. Az író ettől kezdve második keresztapjától kapott néven publikál. A regényt mind a főváros, mind a vidék olvasóközönsége tetszéssel fogadja. Beöthy Zsolt, a neves irodalomtörténész nyilvánosan gratulál. A szigorú, élesen kritizáló Gyulai Pál, aki hitbizományként birtokolja az irodalmi fődöntőnökséget, szintén kedvezően nyilatkozik. A siker most már megnyitja Herczeg előtt a Parnasszusra vezető utat.

Kávéházi asztalához apró termetű úr lép, és bemutatkozván kisebb terjedelmű elbeszélések közlésének lehetőségével kínálja meg. Az ajánlat megtisztelő, hiszen Kiss József a legrangosabb irodalmi lap, a *Hét* szerkesztője. A fővárosi színházi élet nagymogulja, Paulay Ede utcán szólítja meg. A Nemzeti Színház igazgatója megkérdi, nem lenne-e kedve drámaíráshoz. A debütálást még aznap délutánján megtartják a direktori irodájában. Az író ugyanis már évek óta dédelgeti az asztalfiókjába rejtett kéziratot. Folyamatosan formálgatja, élesíti a főszereplők jellemrajzát, csi-szolja a szöveget, szidolozza a poénok sziporkázását. A kissé meghökkent Paulay a „gyors munkára” gyors választ ígér. Szavatartó ember. Másnapra otthonába invitálja Herczeget, aki az igazgatói szentélyben népes társaságot talál együtt.

A Nemzeti a magyar színjátszás sztárjait foglalkoztatja, többek között Márkus Emiliát és Csillag Terézt. A művésznők meleg üdvözlése jelzi, hogy Paulay a benyújtott színműről igen kedvező véleményt mondhatott. Valóban, a színház elfogadja és hamarosan műsorára tűzi a darabot. *A dolovai nábob lánya* egy hozományvadász házasságkötésének fordulatokban gazdag törté-

nete. A huszonöt előadásra kiterjedő sikersorozat igazolja, hogy Paulay éles szeme felfedezte a verseci jurátusban a nemzeti színjátszást megújító szerzőt. A sikeren felbuzdult Herczeg termelékenyen táplálja alkotásaival a honi teátrumokat. *A Gyurkovics lányok* című regényét színdarabbá is átdolgozza. Hiba lenne azt hinni, hogy a Budapesten felsziporkázó tehetség csak saját pátriájában megfigyelt csillag. Utóbbi vígjátéka hódít New York és London színpadain. *Kék róka* című darabját pedig játszák a háziszervezőkben igazán nem szűkülő Párizsban is.

A pályaelhagyó jogász egyéb műfajokban is szorgosan jeleskedik. Összegyűjtött és válogatott műveinek díszkiadását – negyvenéves írói jubileuma alkalmából – 1926-ban jelentetik meg. A harminc, igen dekoratív kiállítású kötet ötven regényt, novellát és színdarabot tartalmaz. Egyes alkotásait tizenegy nyelvre fordítják le. Meglepő a világnyelveken túllépő fordítások választéka. Ugyanis a hazánkkal csak mérsékeltlen rokonszenvező szerbek, csehek és szlovákok is kíváncsiak a magyar literátor műveire. Az pedig még különösebb, hogy Izland vikingfiai saját egyedülálló nyelvükön szólaltatják meg Herczeget. Az író legértékesebb színpadi műve az 1904-ben megjelenő *Bizánc*. Az alkotás inspirálója valószínűleg az a rejtőző fenyegetettség-érzet, mely ekkor már jelentkezik a tágabb horizontú magyar értelmiségben. Az Európában kialakult szövetségi rendszerek ellentétei bármikor háborút robbanthatnak ki. Azt viszont minden messze tekintő gondolkodó sejtí, hogy az összecsapás a történelmi Magyarország területi integritására végzetes hatású lehet. Ez a balsejtelmű érzés adja a Konstantinápoly 1453-as ostromának végnapjaiban játszódó dráma alaptónusát. A bemutatott követő kritikai elemzések a művet a *Bánk bán*-nal, és *Az ember tragédiájá*-val állítják egy sorba.

A szerző írói talentuma azonban legmagasabb rendű formában történelmi regényeiben bontakozik ki. Az 1902-ben megjelent *Pogányok* a Szent István halálát követő törzsi lázadások idején játszódó történet. A könyv kötelező olvasmány volt a bajai ciszterci gimnáziumban és vélhetőleg még számos egyházi középiskolában. A regény főszereplője Márton kanonok, aki a kereszttség felvételére nem hajló és ezért kegyetlenül megölt Thonuzóba vezér fia. A zsenge gyermekkorában elárvult Alpárt (ez az eredeti neve) Gellért püspök szerzetesi életre neveli. Ennek ellenére az országos zendüléskor fellázad szilaj vére, és besenyő

hadával csatlakozik a velencei Pétert kiűző Vata úr seregéhez. A kötelező irodalmi státus iróniája, hogy Herczeg fölényesen lebegő szelleme az olvasó szimpátiáját a pogánnyá visszavedlő Alpár felé tereli.

További történelmi regényei a Rákóczi-ról írt *Pro libertate!*, *A fogzó hold*, *Az élet kapuja* és a *Hét sváb*. Az utóbbi az 1848-49-es szabadságharc éveit megélt verseci német polgárok hősi és tragikus története. Az általános közvélekedés Jókai *Köszívű ember fia* című művét tekinti a szabadságharc nagy regényének. Ha majd az esztétika fölé emelkedik a sulykolt és torz előítéletnek, a második lépcsőre vélhetőleg Herczeg e kis remekművét fogja helyezni.

A verseci író regényeit bámulatos biztonsággal, hibátlanul működő arányérzékkel komponálja meg. Műgondja oly tökéletes, hogy a harmonikus kibontakozást élvező olvasó szinte észre sem veszi a körültekintő, alapos szerkesztést. Stílusa könnyed és elegáns. Mondatai simán gördülnek, jelzői színesek, érzékletesek, találóak. Művésze a tömör fogalmazásnak. A drámai fordulatokat kevés, de mesterien kiválasztott mondatokkal exponálja. Valószínű, hogy a párbeszédök ötletes és telibe találóan pontos alakításában nagy szerepe lehet az ekkor már két évtizedes színműírói gyakorlatának. Jellemzője még stílusának a finom, könnyed, lebegő irónia. Nem kíméli a csipkelődéstől sem kedvenceit, sem azok ellenfeleit. Azonban az utóbbiakkal szemben se könyörtelen inkvizítor.

Úgy tűnik, hogy az irodalmárok tökéletesen megfeleltek Herczeg nagyszabású, nemzeti ízlést formáló munkásságáról. Ez az *Új idők* című hetilap 1894-es megindítása és fél évszázados működtetése volt. A fundálás körül rajta kívül Bródy Sándor, Mikszáth Kálmán és Wolfner József serénykedett. Bródy egy magas irodalmi igényű, szűk körű olvasóközönségnek szánt folyóiratot indítana. Herczeg koncepciója viszont szélesebb spektrumú. Olyan lapot szerkesztene, melyben az irodalmi inyenektől a tizenéves gimnazistáig mindenki megtalálja az ízlésének megfelelő olvasmányt. Mikszáth is Herczeg pártjára áll, így a kiadó megindítja ötvenéves útján a hetilapot. A következő évek igazolják a szerkesztő szándékának és az olvasótábor igényének remélt találkozását. Az *Új Idők* olyan sikeres pályát fut be, melyet sem előtte, sem utána meg sem közelít hasonló sajtótermék. Az 1930-as években harmincezer előfizető asztalára kerül a színes és gazdag tartalmú, szép kiadvány.

Egyes fanyalgó kritikusok lesajnálóan jegyzik meg Herczegről, hogy a dzsentr

középosztály háziszervezője, és ízlésüket szervilisen szolgálja ki. Hogy ez helytálló értékítélet-e vagy masszív tudatlanság megnyilatkozása, döntsük el a lap szerzőgárdájának áttekintésével. Az első hetekben Mikszáth *Szent Péter esernyője* című regényét közlik folytatásokban. A további számokban Jókai és Gárdonyi négy-négy regényét közlik le. Soroljunk fel még néhány nevet a hírlapban publikáló szerzők közül: Ady Endre, Bródy Sándor, Heltai Jenő, Molnár Ferenc, Csathó Kálmán, Márai Sándor, Füst Milán. A lap ismertségére jellemző a következő eset. A *Szent Péter esernyőjé*-nek idegen nyelvű fordításai meghódítják a világot. Amikor Theodore Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke Budapesten jár, első kívánsága, hogy találkozhasson a kis remekmű szerzőjével. Nem érdektelen talán, hogy idézzük Herczeg Ferenc ars poeticáját: „Mint szerkesztő sohasem törődtem avval, mifé-

le »irány« szolgálatában áll az író, az Új Idők munkatársától csak egyet kívántam meg, hogy tehetséges legyen.”

Nyilvánvaló, hogy a nagy példányszámú lap fontos szerepet játszott a magyar középosztály ízlésének formálásában, igényszínterének emelésében. Kétségtelen, hogy Herczeg olyan kultúrmissziót teljesített, mely érdemes a nemzet tiszteletére. (Megjegyzem, hogy a lapot 1945 után Benedek Marcell és néhány író-társa újra-indítja. A szerkesztőséget 1949-ben a Rákosi-kurzus némítja el.) Művészi rangjának méltatásakor nem lenne helyes mellőzni azt az értékítéletet, melyet kora alakított ki róla. 1891-ben tagjává, majd elnökévé választja a Petőfi Társaság. Néhány év múlva soraiba fogadja a Kisfaludy Társaság is. Regényeit négy ízben tünteti ki Péczely-díjjal a Magyar Tudományos Akadémia. 1910-ben akadémiai tag lesz, majd kilenc évvel később másodelnökké

választják. 1925-ben Nobel-díjra javasolják, és az előterjesztést 1944-ig még kétszer megismélik. Műveinek olvasottsága, színdarabjainak sikere öt évtizeden át felülmúlja minden magyar kortársáét. Mindez aligha tekinthető egy irodalmi ízlés divathullám-sikerének.

Azok a szakértők, aki érezték felelősséget múltunk kultúrkincseinek megőrzéséért, már a Kádár-korszak utolsó évtizedeiben megkísérlik a mentést. Őt, a korábbiakban említett történelmi reményét 1983 és 1984-ben megjelenteti a Szépirodalmi Könyvkiadó. Egy évvel később a *Várhegy* és a *Gótikus palota* című memoárja egy kötetben egyesítve lát napvilágot.

Mindezek után érthetetlen, hogy a középiskolai oktatás irodalomanyagának megújítói miért részesítik előnyben az öt korábban említett szerzőt a huszadik század legnagyobb hatású literátorával szemben.

Dr. Dániel József

Ki látható a képen?

Egy talányos portré nyomában

A városháza dísztermében, a közgyűlési teremben körbetekintve a falakon ismerős arcképeket láthatunk: Kossuth Lajos, Türr István, Mészáros Lázár, Tóth Kálmán. Van olyan festmény is, amelyről nem tudjuk, hogy kiket ábrázol. Felirata: *Kettős arckép*. A terem egyik sarkában egy katolikus egyházi személyt ábrázoló festmény van. A képaláírás szerint a nagy kalocsai bíboros-érsek, Baja város díszpolgára, Haynald Lajos látható rajta.

A festmény a szignó szerint 1900-ban készült. A kép egy ősz hajú, idős főpap félalakos portréja. A férfi egyházi ruházatot visel: violaszínű, kékeslila reverendát, ugyancsak lila gombokkal. Fején lila pileolus. A reverendát ettől eltérő árnyalatú, világosabb, de szintén violaszínű, széles selyemöv, a cingulus fogja össze. Ugyanígy árnyalatú a nyaknál szalaggal összekötött, széles gallérú, palástszerű, bő úti köpeny, az ún. ferraiolo. Nyakában kettős láncon korpuszos mellkereszt függ. A főpap jellegzetes egyházi viselési móddal (en sautoir), azaz mindkét vállán körben az Osztrák Csá-



Festmény a városháza dísztermében

szári Ferenc József-rend nagykeresztjét hordja széles, vörös szalagon, amelyet a reverendára tűzve a rendjel csillaga kísér. A festményen jól elkülöníthető a kétféle violaárnyalat és a rendjelszalag vörös színe.

A ruházat alapos áttanulmányozása után elmondható: az ábrázolt személy nem lehet bíboros. A bíborosok színe ugyanis kezdetektől fogva a vörös, amely arra figyelmezteti e méltóság hordozóit, hogy akár vérük ontásáig is szolgálniuk kell a katolikus egyháznak és a pápának. A violaszínű ruházat érsekre, püspökökre vagy e színek hordására felhatalmazott egyházi méltóságra utal.

Haynald Lajost, aki 1867-től ült a kalocsai-bácsi érseki széken, XIII. Leó pápa 1879. május 12-én bíborossá kreálta. Azon kevés magyar főpap közé tartozott, aki nem esztergomi érsekként kapta meg a legmagasabb egyházi rangot. A legtöbb róla készült portré (pl. Munkácsy Mihály képe) Haynaldot vörös egyházi ruhában, bíborosként ábrázolja. Egy halála után festett kép minden bizonnyal a kardinálisoknak járó vörösben örökítette volna meg és nem az ennél alacsonyabb hierarchiai szintet jelző lilában. Haynald Lajos arcképeinek másik jellegzetessége: elmaradhatatlan szemüvege. A bajai képen szemüveg nem tűnik fel. Haynald Lajos számos magas kitüntetéssel rendelkező (Magyar

Királyi Szent István-rend nagykeresztje, Osztrák Császári Lipót-rend nagykeresztje stb.), azonban nem ismert olyan kép, amelyen Ferenc József-rendet viselne és e rendjel birtoklásáról életrajza sem tesz említést. Eltekintve attól, hogy a megfestett személy nem hasonlít Haynald Lajosra – a hasonlóság nagymértékben függ a művészi kvalitástól és a szemlélő szubjektumától – az említett három jellegzetesség kizárja, hogy a bajai festmény a bíboros-érseket látnánk.

1900-ban Császká György (1891-1904) volt a kalocsabácsi érsek, aki 1900-ban ünnepelte aranymiséjét, tehát akár ebből az alkalomból is készülhetett volna a kép. Hasonlít a festményen látható főpaphoz, mégsem ő, mert Császkát általában két rendjellel, a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrenddel és az Osztrák Császári Vaskorona Renddel ábrázolják (például a Vasárnapi Ujság korabeli fényképén), ezeken kívül a Lipót-rend nagykeresztje is volt. Számos bácskai városnak volt a díszpolgára (1892. Szabadka, 1901. Újvidék, 1902. Zombor, 1903. Zenta, 1904. Óbecse), de Baja nem választotta díszpolgárává. Az 1904-es Vasárnapi Ujság fényképén már csak egy rendjelet visel. Közlebről vizsgálva a festményen látható arc mégis különbözik, hiszen Császká Györgynek nem volt olyan magas homloka, mint a festményen láthatónak és az álluk is különböző. A nekrológban megemlíti, hogy a bíborosi rang várományosa volt.

Ki lehet akkor az ismeretlen főpap, akit a városháza termében ábrázoltak?

Kézenfekvő lenne a válasz, hogy ez a kép csak a múzeumból került ide faldíszítésre, tehát bármelyik püspök szóba kerülhet. Ha viszont elfogadjuk, hogy a festmény nem az egyik plébániáról vagy egy műgyűjteményből származik, hanem régén is a városházán volt, akkor már nehezebb a meghatározás. Hiszen Baja és környéke a kalocsai érsek „anyamegyéje”, tehát itt nem voltak püspökök. A két szóba jöhető érseket viszont kizárhattuk.

A teremben körbetekintve azonban szembevetünk, hogy a festmények többsége Baja nagy szülőiteit ábrázolja. Akkor ki lehet a püspök? A közvélemény nagyon keveset tud Baja egyházi nagyjairól, hiszen az elmúlt években keveset beszéltek róluk, még közülük a legnagyobbat – aki kalocsai érsek lett –, Ijjas Józsefet is többnyire csak az öregek ismerik, ők emlékeznek a nevére.



Haynald Lajos bíboros

Első gondolatom az volt, hogy talán Latinovits Gábort, Baja plébánosát – a 19. században ugyanis egy plébániához tartozott az egész város – és országgyűlési képviselőjét ábrázolták, hiszen ő követte Tóth Kálmánt az országgyűlési képviselősgben, és a leánynevelde (Miasszonyunkról Nevezett Szegény Kalocsai Iskolánövérék iskolája) felállításában játszott szerepéért a kortársai hálásan emlegették. 1890-ben biudai választott püspök lett. Több helyen próbáltam utánanézni, és a kalocsai érseki levéltár munkatársai sem tudtak segíteni az ügyben. Hónapokba telt, míg az egyetlen róla megjelent metszetet sikerült megszerezni. A festmény készítése idején, 1900-ban Latinovits Gábor már halott volt, és a festményen látható főpap nem hasonlít a metszeten láthatóra, és a Ferenc József-rend nagykeresztjét sem kapta meg.



Latinovics Gábor

A kutatásom ezen a ponton meg is akadt volna, ha véletlen folytán nem akadt kezembe a Borovszky-féle *Bács-Bodrogh vármegye monográfiája*, melyben Magyarász Ferenc ciszterci tanár részletes leírást közölt a közgyűlési terem és a tanácsterem berendezéséről: „Szemben a felmenettel van a város közgyűlési terme, félkörben haladó, kényelmess padsorral, díszes pódiummal és ülésekkel. A bútortat színe világos. A falakat öfelségének, Tóth Kálmánnak és Türr Istvánnak a képei díszítik. A két előbbi a keleti falon van, az ajtótól jobbra s balra; mindkettő nagy méretű olajfestmény. Az utóbbi Failutti Domonkos velencei festőnek remekszép pasztell-képe, mely az agg tá-

barnokot polgári ruhában, fején szürke kalappal, a megszólalásig híven ábrázolja, ezenfelül a pasztell-modornak is igen sikerült alkotása. A képet a festő Türr személye iránti tiszteletből ajándékba küldte a híres generális szülővárosának, hadd lássák, hogyan becsülik új hazája szülőitei: Garibaldi adjutánsát a marsalai ütközetben... A közgyűlési terem mellett van a tanácsterem. Ennek falait Vastagh György festőművésziünknek négy olajfestménye díszíti, Kossuth Lajosnak, Türr Istvánnak és a város két jeles szülőitének és nagy jótevőjének, Bende Imre nyitrai püspöknek s a Délamerikába vándorolt Rusits Jánosnak a képei.”

A fenti leírásból kiderül, hogy Vastagh György készített egy Bende Imre-portrét. Ennek ellenére megnéztük a Borovszky-féle monográfiákat és a Nyitra megyei kötetben meg is találtuk Bende Imre fényképét. A fénykép alapján egyértelmű lett, hogy ő látható a képen, hiszen ugyanazok az attribútumok (kereszt, rendjel) láthatók rajta, mint a festményen. (Nem sokkal később egy másik fénykép *A katolikus Magyarország* című könyvből is megerősítette ezt, amelyen ugyanebben az öltözékben, csak más testtartással látható.) A monográfiában a következőket olvashatjuk róla: „Bende Imre, nyitrai róm. kath. püspök, szül. 1824 aug. 28-án Baján; a theologiai pályára lépve, a bécsi Pazmanaum növendékeként végezte tanulmányait; 1847 aug. 29-én pappá szentelték Kalocsán; egy ideig segédlelkészkedett, 1848-tól a kalocsai papnevelő tanulmányi felügyelője volt s egyúttal az egyházjog és lelki pásztorkodástan tanáraként működött. 1852-ban érseki levéltárnok, 1853-ban szentszéki jegy-



Bende Imre nyitrai püspök



Egy másik kép róla

ző, a következő évben futaki plébános, 1858-ban kerületi jegyző, 1864-ben esperes lett. 1869-ben Újvidékre került plébánosnak és az Isten áldásáról címzett apátságot kapta. 1878-ban Újvidék országgyűlési képviselője lett és a szabadelvű párthoz csatlakozott; 1884-ben újra megválasztották. 1886-ban kalocsai kanonokká, 1886 nov. 8-án besztercei, majd 1893. jan. 4-én nyitrai megyés püspökké nevezték ki. - Főpásztori szózata a Religióban (1887. II. 27. sz.) jelent meg, mely lapnak több évig munkatársa volt. Bővebb életrajzi adatait Nyitra vármegye monografiájában közöltük." A Nyitrai kötetben kevesebbet írtak róla: „Nyitra jelenlegi püspöke Bende Imre, a Ferencz József-rend nagykeresztese, a ki 1824. aug. 28-án született Baján. Pappá

szenteltetett 1847-ben. 1852-ben Kalocsán érseki levéltárnok, 1853-ban szentszéki jegyző lett, 1854-ben futtaki plébános, 1869-ben újvidéki plébános lett, majd 1881-ben Újvidéken országgyűlési képviselővé választották. Mint újvidéki plébánost 1886-ban besztercebányai püspökké nevezték ki, mely állásában még fokozottabb mértékben fejtette ki hazafias, magyar nemzeti kulturát erélyesen felkaroló működését. Roskoványi Ágost halála után, 1894-ben, nyitrai püspökké nevezték ki. Nyitrán ünnepelte, 1897. szeptember 8-án, általános örömtüntetés közepett, áldozó-papságának ötvenéves jubileumát." Mindkét életrajzból kimaradt, hogy aranymiséje alkalmából 1897-ben kapta meg a Ferenc József-rendet, ami látható is a festményen. 1900-ban pedig pápai trónállóvá és római gróffá nevezték ki. 1911-ben halt meg.

A levéltárban megpróbáltam utánajárni, hogy mikor és kinek a rendelésére készültek a festmények. Sajnos a korabeli közgyűlési jegyzőkönyv elveszett, a másik pedig erősen sérült. Iratot pedig nem találtam, csak annyit, hogy fizettek Vastagh Györgynek a festményekért. Hogy hogyan készült a bajai portré, továbbra is nyitott kérdés. Talán a művész maga utazott el Nyitrára lefesteni a püspököt, vagy fordítva, egyik budapesti útja alkalmával Bende Imre kereste fel a műtermet. Lehet, hogy fénykép alapján dolgozott a művész. Ez a festmény mégis közelebb hozza Bende Imrét, hiszen a Borovszky-féle monográfiában megjelent fotóin csak a határozott ég felé emelt tekintetű püspököt látjuk, egy másikon a szigorúsága, zártsága jelenik meg. A festmény ennél többet mond róla. A Bende Imre utáni kutatásom közben kezembe akadt a Magyar Salon 1891-es kötete, mely családi örökségem. Ebben egy érdekes leírást találtam róla. Már a festményen is megfogott az a lelki derű, amit Vastagh György ábrázolt és ezt a fotográfiák nem voltak képesek visszaadni. Magas homloka a feltűnő ábrázolásain, ahogy kopaszodó feje is. A Magyar Salon című 19. század végi folyóiratból tudtam meg, hogy: „a nagy lélek, az apró, kis testben is megfér. Egy eleven, eszes, fűrgő kis ember, – ez a besztercebányai püspök. Bizalomra keltő nyílt vonások, arányos apró testrészek, magasan hordott nagy homlok”. Képviselőként az országgyűlésben is kedvelték, mindenki Imre bácsija volt, „mert kedélye mindig nyugodt, mindig derült, mint a tengerből Nizza mellett, arca mindig vidám.” A néptanító egyesületek támogatása mellett, nyitrai püspökként az egyházművészetre is gondot fordított: nemcsak egy új templomot épített és számosat felújított, ha-



A városi festmény részlete

nem a képzőművészetet is támogatta. A millennium alkalmából például 3000 korona pályadíjat tűzött ki egy egyházi témájú festmény elkészítéséért, amit a szentesi Hege-dűs László nyert el Szent Imre képével. (A tudományos kutatásokat, a művelődést is támogatta. XIII. Leó pápának és a vatikáni könyvtárnak is küldött könyvritkaságokat a saját gyűjteményéből.) Nemcsak üres frázisként írták róla: „őrszeme a végponton a magyar állameszmének s lelkes harciosa a nemzeti kulturának.”

Bende Imre alakját mégis hamarosan elfelejtették szülővárosában. A városi háza ingóságairól készített jegyzék szerint ugyanis 1934-ben csak két olajfestmény volt a kisgyűlési teremben. Az egyik Deák Ferenc portréja – valószínűleg a Ruzsits János-kép – és egy pap (minden bizonnyal a Bende Imréről készült festmény). A közgyűlési teremben ekkor egy reprodukció IV. Károlyról és 5 festmény (Türr István, Ferenc József, Tóth Kálmán, Kossuth Lajos és Várady Lipót Árpád érsek) volt. Később a Bende-festmény átkerült a közgyűlési terembe. Egy 1930-as vagy 1940-es évekbeli fotót is sikerült találnom arról, hogy a Bende Imre-festmény a közgyűlési terembe került. A jobb oldalon az ablak mellett egy királyportré volt – az ajtó és cserépkályha mellett –, a sarokban a Bende-portré ismerhető fel (most itt van Ruzsits János festménye), vele szemben a Ruzsits János-portré és az ablak mellett egy érsek-portré. A bejárat mellett Tóth Kálmán és Kossuth Lajos portréja volt. Ezek szerint majdnem ugyanoda került a festmény, ahol az 1940-es években volt.

Bende Imre méltó lenne arra, hogy ha már utcanév nem őrzi szülővárosában nevét, legalább a városi háza dísztermében lévő festménye alá visszakerüljön a neve, és a 20. századi elfelejtésének ezzel vége szakadjon.

Fábián Borbála

(A festmény egyházi jelképeinek és a rendjeleknek leírását dr. Petz Gábor készítette.)

Igaz történetek egy tanyai iskola életéből

A mikroszkóp

Be kell vallanom, hogy szemléltető eszközökkel alig rendelkezünk. Térképeink voltak, vegyszerünk szinte semmi. Pedig az oktatás szemléltetés nélkül olyan, mint ha húslevest főznénk hús nélkül. A saját dolgunkat könnyítettük azzal hogy innen-onnan kértünk, kölcsönöztünk eszközöket, anyagokat. Az elektromosság tanításához a gazdaság nyújtott segítséget. Kaptunk transzformátorokat, áramfejlesztőket stb. Így aztán került mindig némi hús is a tudomány levesébe.

Volt olyan kalászgűjteményünk is, amilyennel kevés iskola rendelkezett. Igaz, nem mi gyűjtöttük össze. A gazdaság területén működő fajtakísérleti állomás vezetője ajándékozta az iskolának. Kb. 40 különböző búzafajta kalászából állt ez a gyűjtemény. Mindegyik fajtához megfelelő írásbeli tájékoztatás is tartozott. A gyerekek egészen másként nézték ezek megismeretése után a kalászos növényeket, megtanulták, hogy a hasonlóság ellenére mennyi különbözőség rejlik a kalászokban megbúvó magvakban.

Szertárunk ékessége egy kis mikroszkóp volt. A szabad szemmel nem látható ter-

mészet világába sikerült használatával bepillantanunk. Amikor előkerült a szekrényből, nemcsak azok a tanulók pillanthattak bele, akiknek például a növények belső felépítését akartam megmutatni, hanem minden gyerek, mert oly nagy volt az érdeklődés a nem látható, mégis létező dolgok iránt. A mikroszkóp a láthatatlant is láthatóvá tette számukra.

Történt, hogy egyik órán a vérről, a vérkeringésről tanultunk. A gyerekek tapasztalatból tudták, hogy a vér piros, megalvad. Tanulták, hogy ezeken kívül még sok más összetevővel is rendelkezik. Mindezt megtekinthették a mikroszkóp segítségével. Jóska, az egyik fűtő nem akart hinni a szemének, kíváncsisága erőt vett a félelmén. A tolltartójából elővett egy zsiltepengét, megvágta az ujjá végét. Mutatta a kiserkenő vért, s kérte, hogy azt is nézzük meg a mikroszkóp segítségével. Meg is néztük. Jóska megnyugodott. Az ő vére is olyan volt, mint amilyent előzőleg látott.

Egyik órára készülve – néhány kíváncsi gyerek társaságában – az iskola előtt húzó-dó árok vizéből vettem mintát azzal a cél-

lal, hogy másnap megnézzük, vajon mi mindent rejt magában a tisztának látszó vízcsépp. Akkor járt arrafelé János bácsi, aki kocsis volt, de felelős funkciót töltött be a gazdaság vezetésében. Kíváncsi lett arra, hogy mit csinálunk a mély árokban. Odajött és érdeklődött. Elmondtam neki, hogy vízmintát veszünk, majd megnézzük a mikroszkóp segítségével, hogy mi minden van az árok „tisztá” vizében.

Nagyon kíváncsi lett, mert ő ilyet még nem látott. Behívtuk a tanterembe, elővettem a mikroszkópot, parányi cseppet tettem a tárgylemezre, azután mindannyian belenézünk. Csodát láttunk: a „tisztá” vízben papucsállatkák, amőbák úszkáltak. János bácsi nem győzött csodálkozni.

Ez mint benne van?

Benne bizony, meg sok más is.

Jobbról-balról megnézte a mikroszkópot, s ismét bele-belenézett. Megnyugodott, itt aztán nem volt semmi csalafintáság. Megköszönte a rendkívüli tanítási órát, s boldogan távozott. Ő eddig is mindig segítette az iskola munkáját, ezután meg buzgóbban tette.

Kovács T. Sándor

Bácskai életrajzi vázlatok

Pártos Gyula

(Apatin, 1845. február 6. – Budapest, 1916. december 22.)

A XIX. század derekán Fényes Elek írta le Pártos Gyula műépítész szülővárosának népességét: „Lakói igen szorgalmas, vagyonos emberek, híres kendert, repczét termesztenek, ennek magvából olajat ütnek, selyembogarát tenyésztenek, a gyerekek szalmakalapot, az öregek korcz vesszőből kosarat fonnak, borral, fával, kenderrel kereskednek”. Pártos Gyula gyermekkorát ebben a dolgoz, buzgó környezetben töltötte, ahol nagyapjának szárazmalma, olajsajtolója, kenderfeldolgozója volt, apja, Adalbert Puncmann pedig ügyvédi gyakorlatot folytatott (fia 1877-ben változtatta meg a családi nevet Pártosra). A fiskálisfamilia később Nagybecskerekre kötözött, úgyhogy Pártos Gyula már ott fejezte be a gimnáziumot, s munkába állt nagybátyja építési irodájában, ami aztán meghatározta életpályáját.

1865-ben beiratkozott a pesti József Ipartanodába, majd 1866-tól a berlini építészeti akadémián folytatta tanulmányait, ahol 1869-ben építész mérnöki diplomát szerzett. 1871 és 1896 között együtt dolgozott berlini diáktársával, Lechner Ödönnel, s ez a negyedszázad egyúttal a magyar építészettörténet egyik legfényesebb korszaka is. Kitűnő, egymást kiegészítő duót alkottak: Lechner Ödön volt a szárnyalás, a perzselő alkotói hév, Pártos Gyula pedig a precizitás, a megbízhatóság, az otthonról hozott szorgalom. Együttes munkájuk eredménye, egyebek között, a Váci utcai Thonet ház (1871-1872), a szegedi városháza (1881-1887), a budapesti Drexler ház (1883-1884), a kecskeméti városháza (1892-1894), a pesti Iparművészeti Múzeum. (1891-1896).

Az ő művük a becskerek megyeháza új-jáépítése (1885-1887), de a legismertebb alkotásukat Szabadkán hozták tető alá: a Leovits-palotát. Ez Vajdaság első szecessziós stílusú épülete. Pártos Gyula önálló munkái másutt találhatók. Néhány kisebb lakóház és a zombori megyeháza átépítése (1880-1882) mellett a szerémségi Karlócán ő építette 325.000 aranykorona költséggel a középkori szerb kolostorok stíluselemeinek felhasználásával a szerb gimnázium impozáns épületét (1890-1891). Több forrásmű a zombori színház tervezését és kivitelezését is neki tulajdonítja, de ő csak a pályázaton vett részt. Szülővárosának városházáját sem ő tervezte, mint ahogy azt olykor hiszik, hanem a város egy másik ismert építész születőte, Reichele Ferenc.

(Kalapis Zoltán: Emlékezzünk régiek-ről. Zombor, Publikum, 2007.)

Dr. Csillag Károly

(Kishegyes, 1872. május 22. – Edelény, 1938. szeptember 11.)

Csillag-Stern Károly Zomborban járt gimnáziumba, de volt gimnazista Szabadkán és Szegeden is, majd amikor 1890-ben jogászdoktori címet szerzett a pesti egyetemen, rövid ideig Zomborban is gyakorolta szakmáját. Sajtótörténeti szerepe miatt azonban méltó megemlékezni róla.

Azért fontos Csillag Károly szerepe a vajdasági magyar sajtótörténetben, mert az ő főszerkesztése alatt indult az első bácskai magyar napilap, a Bácskai Napló. Az 1896. október 4-én életre hívott lapra tulajdonképpen a közelgő parlamenti választások miatt volt szükség, ezt a sorsa is bizonyította. A lap előfizetési felhívásában „pártoktól és egyénektől független” orgánumnak hirdette magát, de tulajdonképpen a kormánypárt szabadkai jelöltjeit tá-

mogatta. A választások után a lap szegedi illetőségű kiadója, Kalmár Arnold egyszerűen csődöt jelentett és nem fizette ki se a lap nyomtatási költségeit, se az újságírói tiszteletdíjakat. Az első bácskai magyar napilap huszonnégy napot élt.

Csillag Károly kedvét nem szegte a kudarc, már a következő évben kezdeményezte a Szabadkai Hírlap megjelentetését, ami kezdetben heti négy alkalommal jelent meg, s csak 1902-ben vált ténylegesen napilappá. A szerkesztő nevét dicséri a Bácsország, délvidéken az első magyar illustrated hetilap elindítása 1904-ben. Ez a lap „hetenként egyszer megjelenő politikai, szépirodalmi, megyei képeslap” volt, az első szám vezércikke szerint: „az irodalom ápolására, a művészetek fejlesztésére,

az ízlés javítására, egy vidék önálló szellemi életének megteremtésére irányuló lap” kívánt lenni a kezdetekben igencsak vegyes tartalommal megjelenő újság.

Dr. Csillag Károly irodalmi ambícióinak is élt, megjelentetett egy verseskötvet, humoros és satírikus tárcáinak több gyűjteményét és néhány színpadi művét is előadták. Miután 1918-at követően a magyarországi Edelénybe költözött, bedolgozott lapoknak, de szerkesztői munkát már nem vállalat, ellenben irodalmi lelkesedése nem lanyhult, 61 évesen, 1933-ban verseskötetet jelentetett meg, halálának évében pedig összegyűjtött jogászsadomákat adott ki.

(Kalapis Zoltán: Emlékezzünk régiekéről. Zombor, Publikum. 2007.)

Válogatta: Jász Anikó

Olvasói levél egy kedves ünnepségről

1971-ben érettségizett egy kis osztály az akkori bajai Frankel Leo Németnyelvű Gimnáziumban 19 fővel (26-an indultunk, akkor még nem voltak párhuzamos osztályok).

Érettségikor én voltam az egyetlen bajai az osztályban! A Frankel népszerűségére jellemző, hogy a környező sváb falvak mellett szarvasi, szolnoki, karcagi, békési, szegedi, gyulai osztálytársaink is voltak. Tavaly ünnepeltük meg a 40 éves évfordulót, megbeszéltek, hogy ezután évente találkozunk.

20012. szeptember 22., szombat. Verőfényes, gyönyörű őszi nap. Az igazolt távollévők és halottaink kivételével kiegészültünk volt osztályfőnökünkkel, Kőszegi tanár úrral és bennünket tanító kedves feleségével, Icával. Meghívtuk hat tőlünk lemaradó, érettség előtt távozó volt osztálytársunkat is.

A helyszín a nemesnádudvari Knáb panzió volt, ahol 2 órakor a hidegtálak meg némi pálinka mellett találkoztunk. Már akkor

készülődött a bográcsban a lábszárpörkölt, kis csülökkel vegyest. A finomságok kóstolása után felsétáltunk a falu templomába, ahol Kishegyi Simon volt iskolaigazgató úr, neves néprajzkutató tartott igen magas színvonalú előadást a község múltjáról.

Innen a falu dombon levő temetőjébe sétáltunk – már akinek bírta a tüdeje /szegény Farkas Adri/. A temetőben csodálatos rend és tisztaság fogadott, eddig csak Franciaországban láttam ilyen szép temetőt. A Piéta-szobor lábánál lelki hidakat képezve gyertyát gyújtottunk volt, ma már halott osztálytársaink emlékére (Császártöltés, Bár, Szeged, Vár-domb). Majd halott tanáraink emlékére is.

Ezt követően vidámabb program következett. Ellátogattunk Knáb úr pincéjébe, borkóstolóra. Előkerültek a régi magyar, sváb, német dalok, és éhesen de vidáman sétáltunk vissza a panzióba. Elhelyezkedtünk a múzeumszerű ebédlőben a hosszú

asztalok és padok mellett. Meghallgattuk Kishegyi igazgató úr egy, helyi népviseletbe öltözött, fiatal tanítványát, aki a helyi nyelvjárásban előadott egy mesét, mellyel országos első helyezést ért el. Szégyenszemre tanult „hochdeutsch” német tudással egy kukkot sem értettem belőle.

Ezt követte a minden igényt kielégítő pörkölt vacsora, sütemények sora, anekdotázás, beszélgetés, fotózások. Majd a társaság kisebb része autójával hazahajtott, a kemény mag a panzió tiszta, kényelmes szobáiba vonult éjszakára.

A reggel folytatta az előző vacsora magas színvonalát, majd fogadkozások, búcsúzáások, hogy jövőre ugyanitt találkozunk.

Külön köszönet illeti szervező osztálytársunkat, Kishegyi Vikit és édesapját, Kishegyi Simon urat a történelmi előadásért és szívélyes vendéglátásért.

Dr. Bálint Gábor

Védendő védtelenek: az őszirózsák

„Őszirózsa az ősz hírhozója.
Élénk színt visz a gyengülő Napba.
Fejét kénytelen-kelletlen ingatja,
mivel azt az őszi szél ringatja” – olvashatjuk a bánat és a finomság jelképének számító növényről Halász István *Őszirózsza* című versében. Kevés olyan növény-

család van, amely az őszirózsafélék (Asteraceae) családjának hatalmas, mintegy 600 fajból álló nemzetségét számosságában felülmúlja. Emellett érdemes megjegyezni, hogy nagyságukban, színeikben, virágzási idejükben és egyéb jellemzőikben az őszirózsák rendkívül változatosak.

Az Antarktisz kivételével mindegyik kontinensen elterjedtek, a fajok többsége a mérsékelt éghajlati övben, kisebb része a trópusokon fordul elő. A család fajainak legfontosabb közös jellemzője a fészekvirágzat, a növény csöves virágainak összenőtt szirmai legtöbbször sárga színűek. A

fészkek szélén lévő úgynevezett nyelves (egyébként meddő) virágok szirmai a fehér, a világos- és sötétkék, illetve a lilás és vöröslő variációkban láthatók. A dísznövényként termesztett fajok elvadulásai és a kereszteződések gyakori előfordulása következtében több alfaj és variáció alakult ki a hazánkban honos tíznél is több fajból. A többnyire hosszabb ideig tartó virágompájukkal kedves látványt nyújtanak a virágkedvelők számára. Az Alföldön és a hegyvidékeken egyaránt előfordulhatnak: főként a nedvesebb talajokon (szikeseken, réteken) és a folyók árterein díszlenek, sokszor tömegesek. A köztudatban úgy tartják (már csak az elnevezés alapján is, amely ezt sugallja), hogy a növény ősszel virágzik. Ezzel szemben vannak olyan korai fajtái, amelyek tavasz végén, nyár elején mutatják legszebb arcukat, mások egész nyáron át virítanak, és sokak virágzását csak az első őszi fagyok állítják meg.

A növényt már a rómaiak is használták díszítéshez, Vergilius amellusnak nevezte a Mella folyó partján virágzó példányokat (sokáig Vergilius asterének nevezték a fajt, a csillag őszirózsát). A nemzetség aster neve a görög és a római nyelvben csillagot jelent. Az őszirózsa elnevezés nyelvünkben először Benkő Józsefnek, a székelyudvarhelyi református kollégium tanárának növényész gyűjteményében (*Nomenclatura Botanica* In: Magyar Könyv-ház. Pozsony, 1783) fordult elő. Az őszirózsa fajoknak számos népi elnevezése maradt fenn. A csillag őszirózsa (*A. amellus*): békaterjék, kék csillagfű, csillag gerepcsin, csillagvirág, mellaparti gerebcsény, ősz csillaga, szik-csillag, Virgilius aszter; a sziki őszirózsa (*A. tripolium*): őszcsillaga, parti v. tengeri csillagvirág, pozsgás gerepcsin, szíkcscsillag; az aranyfűrt (*A.*



A sziki őszirózsa élőhelye a garai Sóstónál

linosyris): aranyfűrtű gerepcsin, lenlevelű aranyhaj neveken ismeretes (Hoffmann-Wagner: *Magyarország virágos növényei*. Budapest, 1907. 178. oldal). Csapody Vera – Priszter Szaniszló alapműve az alábbi őszirózsa elnevezéseket közli: aszter, gerebcsin, gerepcsin, katalinvirág, ősz csillaga (*Magyar növénynevek szótára*, Budapest, 1966. 144-145. oldal).

Szólni kell a Baján és a környékén megtalálható leggyakoribb őszirózsákról. Dr. Balanyi László a lándzsás őszirózsát (*A. lanceolatus*) Mohács közelében, a hanga őszirózsát (*A. ericoides*) Közép-Pörböllyön, az aranyfűrtöt (*A. linosyris*) a Bajai szőlőkben, a sziki őszirózsa alfaját (*A. tripolium* ssp. *pannonicus*) a Bácsalmás melletti Sóstónál és a Mosztonga tónál találta (*Botanikai gyűjtőútjaim*. Békés, 1987). Utóbbi faj emellett megfigyelhető a garai Sóstó mellett, a sziki gyepek és a sziki mocsárrétek köztes helyzetű sziki mézpázsitos társulásában (cikkünk kísérő képei itt készültek). Elsősorban a gemenci nemesnyarasokban, a nyiladékok és a cserkészutak szegélyén, az erdőrészetek peremén számít gyakorinak a lándzsás

őszirózsa *Aster lanceolatus*, amely észak-amerikai eredetű hibrid faj. Eredetileg kertekben ültették dísznövényként, elvadulva és az ártéri magaskórósokban megtelepedve vált gyakorivá. Szeptemberben-októberben gyakran pihennek meg virágaikon a melegebb déli tájak felé vonulásukat ekortájt megkezdő *Atalanta* lepkék.

A többnyire napkedvelő őszirózsa fajok és hibridek már régóta kedvelt kerti virágoknak számítanak. Kezelésükhöz tudni kell, hogy néhány évente érdemes tőszáttal átültetést végrehajtani, kellő mértékben trágyázni és a korai öregedés megelőzéséhez ajánlatos tavasszal néhány centiméter vastagságú komposztréteget a növény köré teríteni. Ez azért is fontos, mert esetenként a növény fonnyadozni kezd, színe szennyes lesz, és hamarosan elpusztul. A hirtelen romlás oka a fonalféreg és egy gomba által okozott vész. A hervadásos betegségnek a gondozott őszirózsák jobban ellenállnak, ezért érdemes az előzőekben leírtak szerinti megelőző ápolásra jobban odafigyelni. Az őszirózsák közül elsősorban ezért a szeptemberben és októberben virítókat a kedveltek, mert érdekes színeikkel a hideg évszak előtt még egyszer díszbe öltöztetik a kertet (ekkorra a legtöbb növény már elvirágzik). Érdemes bennük gyönyörködni!

Dr. Laki Ferenc – Dr. Nebojszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**



Nyiladozó sziki őszirózsák